

Richard B Day, Daniel Gaido: Inledning. Det historiska ursprunget till uttrycket ”permanent revolution”

[Inledning till antologin Witnesses to Permanent Revolution. A Documentary Record, Chicago: Haymarket Books, 2011, s 1-58. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Det finns en, måhända tvivelaktig, historia som säger att Zhou Enlai (premiärminister i Kina mellan 1949 och 1976) en gång ombads kommentera den franska revolutionens långsiktiga effekter. Han sägs ha svarat att ”det är för tidigt att uttala sig om det”. De som från och med 1903 diskuterade möjligheten av en revolution i Ryssland delade förvisso samma övertygelse, ty de gjorde ständiga hänvisningar till den franska revolutionen 1789, bedömde ofta sina egna framtidsutsikter i jämförelse med den och anammade mycket av dess politiska språkbruk, inklusive begreppet permanent revolution, eller ”révolution en permanence”.

Den 17 juli 1789 utropade sig representanter för Frankrikes tredje stånd till Nationalförsamling, eftersom de utgjorde landets överväldigande majoritet. Kung Ludvig den fjortonde gav order om att salen i Estates-General skulle ockuperas av soldater, så folkets representanter tvingades ha sitt möte på tennisbanan på Rue du Vieux Versailles, där de antog följande kungörelse:

I betraktande av att Nationalförsamlingen har uppmanats att upprätta rikets konstitution, återupprätta den samhällliga ordningen och upprätthålla monarkins verkliga principer; att ingenting kan hindra den från att fortsätta sina överläggningar på vilken plats som helst dit den tvingas installera sig; och slutligen att den existerar varhelst dess medlemmar är församlade; så förkunnar den att samtliga medlemmar i denna församling omedelbart svär en högtidlig ed att aldrig splittras och återsamlas varhelst omständigheterna så kräver, tills dess rikets konstitution har upprättats och befast på stabil grund; och att när denna ed har svurits alla medlemmar och var och en enskilt bekräftar sitt orubbliga löfte mot denna signatur.¹

Eden på tennisplanen förnekade kungen rätt att upplösa Nationalförsamlingen och utgjorde föregångare till nationalförsamlingarna i Berlin och Frankfurt 1848. Sedan en reaktionär regering den 21 september 1848 hade bildats i Preussen på order från kungen, citerade *Neue Rheinische Zeitung*, där Karl Marx var redaktör, ett brev från en deputerade som konstaterade:

Vi har just fått höra bortom allt tvivel att det har bildats en helt igenom *kontrarevolutionär regering* ... Vid morgondagens session kommer samma regering att läsa upp ett budskap från kungen där han kommer att utlova *framtidsutsikter att församlingen kommer att upplösas*. Resultatet av det är en *permanensförklaring* som troligen kommer att leda till en ny och mycket blodig *revolution*. Nationalförsamlingens alla partier överlägger ständigt i sina vanliga lokaler.²

Ett halvsekel senare uppträdde samma uttryck på nytt i Franz Mehrings inledning till sin antologi med skrifter av Marx och Engels från *Neue Rheinische Zeitung*. Trots att det preussiska gardet efter våldsamma gatustrider den 18 mars hade besegrats av proletariatet i Berlin, beskrev Mehring hur förparlamentet i Frankfurt ”ryggade inför sin egen styrka och försummade att förklara sig permanent [*sich für permanent zu erklären*] eller inrätta en väpnad styrka för att försvara sig själv.”³ Denna syftning har ett språkligt samband med den teori om den permanenta revolutionen som Marx och Engels utvecklade, men klassinnehållet är ett helt annat: i fallet Preussen 1848 handlade det om

1 *Gazette Nationale, ou Le Moniteur universel*, engelsk översättning av Laura Mason, i Laura Mason och Tracey Rizzo, red, *The French Revolution: A Document Collection*, New York: Houghton Mifflin, 1999, s 60-61.
2 Marx/Engels, ”A Decree of Eichmann’s”, *Neue Rheinische Zeitung*, nr 147, 19 november 1848, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, London: Lawrence & Wishart, s 448.
3 Franz Mehring, red, *Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels, 1841 bis 1850*, bd III: *Von Mai 1848 bis Oktober 1850*, Stuttgart, J H W Dietz Nachf, 1902, s 6.

den permanenta borgerligt-demokratiska revolutionen, medan ”den permanenta revolutionen” för Marx och Engels innebar att gå utöver den borgerliga demokratin till den proletära socialistiska revolutionen.

Permanent revolution i Marx’ och Engels’ tidiga skrifter

Marx och Engels hänvisade till den permanenta revolutionen tre gånger innan de skrev sin ”Centralledningens hänvändelse till förbundet i mars 1850”, och anspelade vid varje tillfälle på den franska revolutionens terroristiska period 1793. Det första exemplet fanns i Marx uppsats *Om Judefrågan* från 1843:

Men det står klart: i tider, då den politiska staten våldsamt bryter fram ur det borgerliga samhället och då den mänskliga självbefrielsen under den politiska självbefrielsens täckmantel har att nå sin fullkomning, så kan och måste staten gå så långt som till att ödelägga, till att *förrinta religionen*, men bara på samma sätt som den förfar för att avskaffa privategendomen, genom förtryck, genom konfiskation, genom progressiva skatter, eller för att beröva någon livet, genom *giljotinen*... [D]etta förmår den bara genom att bekämpa sina egna livsbetingelser på *våldsamt* sätt, bara genom att förklara att revolutionen är *permanent*...⁴

Den andra hänvisningen kom 1845 i *Den heliga familjen*, en polemik som Marx och Engels riktade mot sina kollegor vänsterhegelianerna ”Bruno Bauer och hans sällskap”:

Napoleon utgjorde den *revolutionära terrorns* sista strid mot det *borgerliga samhälle* som förkunnats av samma revolution, och mot dess politik. *Napoleon* skönjde naturligtvis redan den *moderna statens* innersta väsen. Han insåg att den grundar sig på det borgerliga samhällets obehindrade utveckling, på de privata intressenas fria rörelse, etc. Han bestämde sig för att erkänna och skydda denna grund... Han *fulländade terrorn* genom att *ersätta permanent revolution* med *permanent krig*.⁵

En tredje syftning på den permanenta revolutionen, återigen angående den franska revolutionens terroristiska period, fanns i en artikel om ”Kampen i Ungern” som Engels skrev åt *Neue Rheinische Zeitung* en månad innan publiceringen av *Kommunistiska Manifestet*:

... massuppror, vapentillverkning i nationell skala, sedelutgivning, processen görs kort med alla som hindrar den revolutionära rörelsen, permanent revolution – kort sagt alla de främsta dragen hos det ärorika året 1793 återfinns återigen i Ungern som Kossuth har beväpnat, organiserat och fyllt med entusiasm.⁶

När Karl Kautsky senare skrev sin *Klassmotsättningarna 1789*, som först publicerades i *Die Neue Zeit* som en rad artiklar för att fira franska revolutionens hundraårsminne, så hämtade han uppenbarligen stoff från dessa källor (mest sannolikt från Marx *Om Judefrågan*) för att beskriva åren 1793-1794 i Paris, den period då sansculoterna hade överhögheten, som en period av ”*permanent revolution* [Revolution in Permanenze]”.⁷

4 Marx, *I judefrågan*, på marxists.org.

5 Marx/Engels, *The Holy Family*, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 4, s 123.

6 Engels, ”The Magyar Struggle”, *Neue Rheinische Zeitung*, nr 194, 13 januari 1849, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 4, s 227-228.

7 Kautsky, *Die Klassengegensätze von 1789: Zum hundertjährigen Gedenktage der grossen Revolution*, Stuttgart: Dietz, 1889. Ursprungligen publicerade i *Die Neue Zeit*, 1889, 7: 1-9, 49-56, 97-108, 145-157. De hithörande styckena ur boken återgavs under titeln ”Die Sansculotten det französischen Revolution” i en festskrift med titeln *1649-1789-1905*, Berlin: Buchhandlung Vorwärts, 1905, s 11-12.

Kommunistiska förbundet och revolutionen 1848-1849

Kommunistiska förbundet – den första internationella proletära organisationen – hade sitt ursprung i De rättfärdigas förbund [*Bund der Gerechten*], en utopiskt kommunistisk grupp som bildats 1836 och var anhängare till Gracchus Babeufs idéer. Babeuf hade avrättats 1796 för att ha konspirerat för att provocera fram ett uppror av underklassen med målet att ersätta det borgerliga Direktoratet med en revolutionär diktatur som skulle leda till ”ren demokrati” och ”jämlig kommunism”. De rättfärdigas förbund höll sin första konferens i London i juni 1847, då Engels övertygade medlemmarna att ersätta valspråket ”Alla människor är bröder” med Marx’ paroll ”Arbetare i alla länder, förenas er!”

Vid samma konferens bytte organisationen namn till Kommunisternas förbund [*Bund der Kommunisten*]. Marx och Engels utarbetade nya stadgar som antogs av den andra kongressen, som också hölls i London i december 1847. Punkt 1 lyder: ”Förbundets mål är bourgeoisiens störtande, proletariatets herravälde, upphävandet av det gamla på klassmotsatser beroende borgerliga samhället och grundandet av ett nytt samhälle utan klasser och utan privategendom.”⁸ Marx och Engels fick i uppdrag att utarbeta organisationens program, som blev *Kommunistiska Manifestet*.⁹

Den politik som Marx och Engels följde under den revolutionära vågen 1848-1849 bestod mycket mer än av att upprätta nya sektioner av Kommunistiska förbundet i Tyskland. I sin artikel ”Marx och ’*Neue Rheinische Zeitung*’ (1848-1849)” påpekade Engels senare att ”i början [uppträdde] det tyska proletariatet på den politiska arenan som ett utomordentligt demokratiskt parti” så:

... vår målsättning med *Neue Rheinische Zeitung* [blev] fastslagen genom händelsernas gång. Det kunde bara bli demokratin... Om vi inte ville ta upp rörelsen... så fanns det inget annat kvar för oss att göra än att predika kommunism i ett litet provinsialt blad och att bilda en liten sekt istället för ett stort aktionsparti. Men vi var redan förlorade för rollen som den ropande i öknen; vi hade studerat utopisterna alldeles för noga för det...¹⁰

Marx och Engels tackade nej till rollen som sekteristiska agitatorer och anslöt sig till demokratiska kretsar i Köln och tog så småningom kontroll över deras tidning, *Neue Rheinische Zeitung*, som kom ut från 1 juni 1848 till 19 maj 1849. De följde den taktik som *Manifestet* föreskriver för kommunister i Tyskland: ”det kommunistiska partiet [kämpar] tillsammans med bourgeoisien så snart den uppträder revolutionärt, mot den absoluta monarkin, den feodala jordegendomen och småborgerligheten”, men ”det försummar inte för ett ögonblick att bland arbetarna utveckla ett så klart medvetande som möjligt om den fientliga motsättningen mellan bourgeoisie och proletariat”, så att ”kampen mot bourgeoisien själv kan börja, efter de reaktionära klassernas störtande i Tyskland.” Marx och Engels trodde att den borgerliga revolutionen i Tyskland, som skulle äga rum under ett mycket mer utvecklat skede i samhällsutvecklingen ”och med ett långt mer utvecklat proletariat än England på 1600-talet och Frankrike på 1700-talet”, bara skulle ”vara det omedelbara förspelet till en proletär revolution.”¹¹

Marx och Engels förväntade sig till en början att den tyska borgarklassen skulle leda de folkliga upproren mot feodalism och absolutism utefter samma linjer som den franska revolutionen,¹² och

8 Marx/Engels, *Ur »Kommunisternas Förbunds Stadgar»*, på marxists.org, s 1.

9 Marx/Engels, *Kommunistiska Manifestet*, på marxistarkiv.se [nyöversättning från 1994].

10 Engels, *Marx och "Neue Rheinische Zeitung" (1848-1849)*, på marxists.org.

11 Marx/Engels, *Kommunistiska Manifestet*, s 22.

12 ”När februarirevolutionen utbröt, var vi alla, beträffande våra föreställningar om revolutionära rörelsers betingelser och förlopp, fångna i de tidigare historiska erfarenheterna, framförallt från Frankrike. Det var ju den franska revolutionen, som hade dominerat hela Europas historia sedan 1789, och därifrån hade också nu signalen till den allmänna omvälvningen utgått. Det var alltså både självklart och oundvikligt, att våra föreställningar om arten och förloppet av den i Paris i februari 1848 proklamerade ’sociala’ revolutionen, proletariatets revolution, var starkt färgade av intrycken och minnesbilderna från 1789 till 1830.” (Engels, ”*Inledning*” till Marx’ *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org.

talade om *Neue Rheinische Zeitung* som ”Demokratins organ”, trots att den demokratiska borgarklassen snart upphörde att ge den ekonomiskt stöd. Men massakern på proletariatet i Paris efter upproret i juni 1848 och den tyska borgarklassens kapitulation inför monarkin och adeln av rädsla för arbetarklassen, övertygade dem snart att det inte gick att sätta några förhoppningar ens till de mest extrema borgerliga grupperna. I december 1848 skrev Marx:

Den tyska borgarklassen utvecklades så långsamt, försagt och sakta, att den i det ögonblick den hotfullt ställdes inför feodalism och absolutism ... satte sig upp mot proletariatet och alla delar av medelklassen, vars intressen och tankar var knutna till proletariatets ... När den preussiska borgarklassen gick mot monarkin och aristokratin var den, till skillnad från den franska borgarklassen 1789, ... inte en klass som talade för hela det moderna samhället ... Redan från början lutade den åt att förråda folket och kompromissa med det gamla samhällets krönte företrädare, ty den tillhörde redan själv det gamla samhället. Den främjade inte ett nytt samhälles intressen mot ett gammalt, utan representerade uppsnyggade intressen i ett föråldrat samhälle.¹³

I februari 1849 bytte Marx och Engels taktik.¹⁴ Tillsammans med Joseph Moll och Karl Schapper riktade de in sina ansträngningar på Arbetarförbundet i Köln, som också hade en representant i Demokratiska samfundens distriktskommitté. I april 1849 ledde de ökande motsättningarna mellan arbetare och demokrater till att den sistnämnda organisationen splittrades: Arbetarförbundet drog tillbaka sin representant och Marx och hans anhängare avgick ur kommittén. Den 14 april 1849 skrev Marx:

Vi anser att de Demokratiska samfundens nuvarande organisation omfattar alltför många brokiga element för att det ska finnas några möjligheter att gynna saken. Vi är av uppfattningen ... att det är att föredra en närmare enhet med Arbetarförbunden eftersom de består av enhetliga element, och därför drar vi oss idag tillbaka från Demokratiska samfundens distriktskommitté i Rhenområdet.¹⁵

Man utfärdade därefter en uppmaning att sammankalla en Allmän arbetarkongress i Leipzig, som på grund av det ökande regeringsförtrycket emellertid aldrig kom till stånd.

Kommunistiska förbundets nya taktik innebar också avsevärda förändringar av *Neue Rheinische Zeitungs* redaktionella politik. De berömda artiklarna om *Lönearbete och Kapital*, som på ett systematiskt sätt utvecklade Marx' förståelse för hur ”mervärde” utvanns genom att exploatera lönearbetet, publicerades i april 1849. Men den taktiska svängningen åt vänster kom för sent, och den 18 maj 1849 stoppade den preussiska regeringen utgivningen av *Neue Rheinische Zeitung*. När Engels 1885 tittade tillbaka på de efterföljande händelserna, förkunnade han att i och med krossandet av proletariatet i Paris den ”13 juni 1849 i Paris, nederlaget för maj-upproren i Tyskland och undertryckandet av den ungerska revolutionen av ryssarna, kom en storartad period av 1848 års revolution till ända.”¹⁶ Den följande vågen av förtryck ledde till att de flesta av arbetarrörelsens ledare antingen fängslades eller landsförvisades.

Engels om ”Kampanjen för den tyska kejsrerliga konstitutionen”

I början av 1850 återsamlades huvuddelen av Kommunistiska förbundets gamla medlemmar i London, där Marx och Engels återupptog utgivningen av *Neue Rheinische Zeitung* som en tidskrift [*Politisch-ökonomische Revue*] istället för dagstidning. Sex nummer kom ut mellan januari och

13 Marx, ”The Bourgeoisie and the Counter-Revolution”, *Neue Rheinische Zeitung*, nr 169, Köln 11 december 1848, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 8, s 163.

14 David Rjazanov, *Karl Marx and Frederick Engels: An Introduction to Their Lives and Work*, New York: International Publishers, 1937.

15 Anneke, Schapper, Marx, Becker och Wolf, ”Statement”, *Neue Rheinische Zeitung*, nr 273, 15 april 1849, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 9, s 326.

16 Engels, ”*Till kommunistiska förbundets historia*”, på marxists.org.

november 1850, inklusive Engels' ”Kampanjen för den tyska kejslerliga konstitutionen [*Die deutsche Reichsverfassungskampagne*]”. Engels relaterade hur Nationalförsamlingen i Frankfurt hade samlats i maj 1848, och hur den i april följande år hade arbetat fram ett konstitutionsförslag som innefattade medborgerliga rättigheter och nationella institutioner inom ramen för en konstitutionell monarki under ledning av familjen Hohenzollern. Men den preussiska kungen, Fredrik Wilhelm IV, vägrade acceptera kronan ”från rännstenen”, och majoriteten av de större tyska staterna vägrade att godkänna konstitutionen. Men trots sina begränsningar utgjorde konstitutionen revolutionens enda framsteg och många kämpar försvarade den. Engels deltog själv i upproret i Elberfeld och kämpade mot preussarna (i juni och juni 1849) som August Willich's adjutant. Han beskrev Willich's frivilligkårsers kamp i den sista delen av sitt verk, ”Att dö för republiken!”. I samma del sammanfattade han också den permanenta revolutionens logik. Ur politisk synvinkel, skrev han, ”var kampanjen för den kejslerliga konstitutionen ända från början ett misslyckande” på grund av liberalernas och demokraternas kompromissande roll. Han drog slutsatsen att nästa revolution skulle vara tvungen att överföra makten direkt till proletariatet:

Ända sedan nederlaget i juni 1848 har frågan för den europeiska kontinentens civiliserade del lydit så här: antingen det revolutionära proletariatets styre ... eller ett fortsatt styre för de klasser som härskade före februari. Det är inte längre möjligt med en medelväg. Speciellt i Tyskland har borgarklassen visat sig oförmögen att härskas. Den kunde bara upprätthålla sin makt över folket genom att ännu en gång ge upp den till aristokratin och byråkratin. I den kejslerliga konstitutionen försökte småbourgeoisien ... med ett omöjligt arrangemang med syftet att skjuta upp den avgörande striden. Försöket var dömt att misslyckas: de som menade allvar med rörelsen menade inte allvar med den kejslerliga konstitutionen, och de som menade allvar med den kejslerliga konstitutionen menade inte allvar med rörelsen.

Det innebär inte ... att kampanjens konsekvenser blev särskilt mycket mindre för den kejslerliga konstitutionen. Framförallt förenklade kampanjen situationen. Den avbröt en oändlig rad försök till försoning. Nu när den har förlorat ... kan revolutionen inte längre avslutas i Tyskland på annat sätt än med hjälp av proletariatets totala styre.

[Kampanjen för] den kejslerliga konstitutionen ... bidrog på ett betydande sätt till att utveckla klassmotsättningarna i de tyska provinser där de ännu inte hade utvecklats så klart ... Arbetarna och bönderna lider lika mycket som småbourgeoisien under den nuvarande sabeldiktaturen och gick inte genom erfarenheterna under det senaste upproret förgäves; ... utöver att ha sina fallna och mördade bröder att hämnas, kommer [de] under nästa uppror att se till att det är *de* och inte småbourgeoisien som håller i tyglarna.¹⁷

”Centralledningens hänvändelse till förbundet” (mars 1850)

I mars 1850 utfärdade Kommunistiska förbundets centralledning i London ett sorts andra manifest – ett manifest om *permanent revolution* – som skulle komma att spela en central roll i alla debatter om klasskaraktären på och de politiska allianserna under den ryska revolutionen 1903-1907.

”Centralledningens hänvändelse till förbundet” [*Ansprache der Zentralbehörde an den Bund der Kommunisten vom März 1850*] började med övertygelsen att en ny revolution närmade sig snabbt. Som en avspegling av sina egna bittra erfarenheter med till och med de mest lovande demokratiska kretsarna i Tyskland varnade Marx och Engels nu arbetarna för att låta sig luras av de småborgerliga demokraternas försonliga tal eller låta sig förnedras till rollen av den borgerliga demokratins medlöpare. ”Det revolutionära arbetarpartiets förhållande till den småborgerliga demokratin är detta: Det gör gemensam sak med denna gentemot den fraktion, vars störtande arbetarpartiet eftersträvar; det uppträder emot den i allt, där den försöker att befästa en egen position.”¹⁸ Efter störtandet av den feodalt-absolutistiska reaktionen förväntades småbourgeoisien utnyttja revolutionens framgång för att reformera kapitalismen, men proletariatet måste fortsätta att driva händelseutvecklingen framåt.

17 Engels, ”The Campaign for the German Imperial Constitution”, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 238.

18 Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet, mars 1850*, på marxists.org.

Arbetarnas uppgift var

att göra revolutionen permanent ända tills alla mer eller mindre besuttna klasser har trängts undan från makten, tills proletariatet har erövat statsmakten och sammanslutningen av proletärer inte bara i ett land utan i alla världens härskande länder har framskridit så långt, att proletärernas konkurrens i dessa länder har upphört och åtminstone de avgörande produktivkrafterna har koncentrerats i proletärernas händer. *För oss är det inte fråga om en förändring av privategendomen utan om dess förintande, inte om ett överslätande av klassmotsättningarna utan om ett upphävande av klasserna, inte om förbättring av det bestående samhället utan om grundandet av ett nytt.*¹⁹

”Hänvändelsen” övergav bestämt det ”extremt demokratiska partiets” tidigare roll och uppmanade arbetarna att koncentrera sig på sitt eget parti mot de demokratiska organisationerna och utnyttja alla medel för att radikaliserar revolutionen.

Arbetarna måste framför allt under konflikten och efter kampen i möjligaste mån motverka de borgerliga strävandena till avspänning och tvinga demokraterna att sätta sina nuvarande terroristiska fraser i verket. De måste arbeta för att den omedelbara revolutionära upphetsningen inte omedelbart efter segern åter undertryckes. De måste tvärtom så länge som möjligt söka hålla den vid makt. Långt ifrån att motsätta sig de så kallade excesserna, exemplen på folkets hämnd på förhatliga individer eller offentliga byggnader, till vilka enbart förhatliga minnen knyter sig, måste man inte bara finna sig i sådana exempel utan själv ta ledningen av dem i sin hand. Under och efter kampen måste arbetarna vid sidan av de borgerliga demokraternas krav vid varje tillfälle uppställa sina egna fordringar.²⁰

Om demokraterna krävde tio timmars arbetsdag måste arbetarpartiet kräva åttatimmarsdag. Om demokraterna krävde expropriering av storgodsens med kompensation måste arbetarna bestämt kräva konfiskering utan kompensation. ”Bestämda, terroristiska åtgärder” måste ända från början vidtas för att kväsa all organiserad reaktion, och varenda liten del erövat territorium måste hjälpa till med ytterligare erövringar tills varje spår av klassmotsättningar har utrotats för alltid. Som Marx skrev till Engels den 13 juli 1851 var ”Hänvändelsen” från mars 1850 till Kommunistiska förbundet ”*au fond* [i sista hand] inget mindre än en plan för ett fälttåg mot demokratin”.²¹

Marxism, blanquism och revolutionär reträtt

Samma månad som ”Hänvändelsen” kom ut, publicerade Marx också del 3 av *Klasstriderna i Frankrike 1848-50* i *Neue Rheinische Zeitung*. Här konstaterade han, att medan småbourgeoisien kunde identifiera sig med den utopiska socialismen – avvisa klasskampen och drömma om fredliga förändringar med hjälp av statliga lån, progressiv beskattning, begränsning av arvsrätt, statligt ansvar för stora byggprojekt och andra sådana åtgärder för att minska kapitalets koncentration, så

samlar [*proletariatet*] sig allt mer omkring den revolutionära socialismen, kring *kommunismen*, för vilken bourgeoisien har uppfunnit namnet *Blanqui*. Denna socialism *förklarar att revolutionen är permanent*, att proletariatets *klassdiktatur* är ett nödvändigt genomgångsstadium för *klasskillnadernas fullständiga avskaffande ...*²²

En månad senare, i mitten av april 1850, deltog Marx och Engels vid skapandet av det kortlivade

19 *Ibid*, vår kursivering.

20 *Ibid*.

21 Marx till Engels, 13 juli 1851, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 384.

22 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org. Här kan vi notera att även om Rosa Luxemburg under den ryska revolutionen 1905 gick mot Lenins organisatoriska metoder, så skulle hon ändå försvara bolsjevikerna mot Plechanovs anklagelse för blanquism – kanske därför att hon under debatten om revisionismen själv hade anklagats för blanquism av Georg von Vollmar. Se Rosa Luxemburg, ”Blanquismus und Sozialdemokratie”, i *Internationalismus und Klassenkampf: Die polnischen Schriften*, red Jürgen Hentze, Neuwied: Luchterhand.

Revolutionära kommunisters världsförbund [*Société universelle des communistes révolutionnaires, Weltgesellschaft der revolutionären Kommunisten*]. Punkt 1 i dess Principdeklaration slog fast: ”Förbundets mål är att störta alla privilegierade klasser och underkasta dessa klasser proletariatets diktatur genom att vidmakthålla den permanenta revolutionen tills dess kommunismen förverkligats, det mänskliga samhällets sista organisationsform.”²³ Överenskommelsen att bilda den nya organisationen skrevs under av två flyktingar i London å blanquisternas vägnar, av August Willich, Marx och Engels för de tyska kommunisterna, och av George Julian Harney, redaktör för *The Northern Star*, den chartistiska rörelsens centrala organ, å de engelska kommunisternas vägnar. 1928 jämförde David Rjazanov, den respekterade marxistiska vetenskapsman som ledde Marx-Engels-institutet i Moskva, denna överenskommelse med del 1 i Kommunistiska förbundets stadgar och konstaterade avgörande skillnader:

”Proletariatets herravälde” ersätts av ”proletariatets diktatur”, medan revolutionen blir en ”permanent revolution” (”la révolution en permanence”). Den första förändringen kan betraktas som redaktionell, även om den var följden av erfarenheterna från revolutionen 1848 (speciellt händelserna i Paris mellan 24 februari och junidagarna), men den andra utgjorde ett tillägg som man beslutade om efter 1848-1849, även om uttrycket fanns i Marx’ tidiga arbeten om läromoderna från den stora franska revolutionen, i synnerhet de lärdomar som jakobinerna stod för, som stödde ”la révolution en permanence”.²⁴

I juni 1850 utfärdade Kommunistiska förbundets centralledning en andra cirkulärskrivelse som rapporterade om läget för organisationen i Belgien, Tyskland, Schweiz, Frankrike och England. Den intygade på nytt att gruppens mål var ”den revolutionära organisationen av arbetarpartiet”, som ”icke [får] underordna sig något annat parti.” Men i slutet av 1850 övertygade Marx’ studier av den ekonomiska konjunkturen honom om att den industriella krisen 1847, som hade berett vägen för revolutionen 1848, hade upphört och att en ny period av industriell blomstring hade inletts. Han drog slutsatsen att den revolutionära vägen höll på att dra sig tillbaka och inte skulle återvända förrän en ny ekonomisk kris skapade mer gynnsamma förhållanden. I den sista delen av *Klasstriderna i Frankrike*, som gavs ut i *Neue Rheinische Zeitungs* sista nummer (nr 5-6) i slutet av november 1859 skrev han:

Under detta allmänna välstånd, i vilket det borgerliga samhällets produktivkrafter utvecklar sig så yppigt, som det överhuvudtaget är möjligt inom de borgerliga förhållandena, kan det inte vara tal om någon verklig revolution. En sådan revolution är bara möjlig i perioder, när *båda dessa faktorer*: de moderna produktivkrafterna och de borgerliga produktionsformerna står i strid med varandra ... *En ny revolution är möjlig bara som följd av en ny kris. Men den är också lika säker som denna.*²⁵

Marx’ motståndare i Kommunistiska förbundet ville prompt tvinga fram ett nytt revolutionärt uppror i Tyskland, som de påstod inte krävde något annat än pengar och ”ett antal djärva personer”.²⁶ I debattens hetta krävde Marx att få föra till protokollet ytterligare en viktig kommentar, som vidhöll den permanenta revolutionens anda men utifrån de förändrade omständigheterna föreslog en helt annan tidtabell:

23 ”Le but de l’association est la déchéance de toutes les classes privilégiées, de soumettre ces classes à la dictature des prolétaires en maintenant la révolution en permanence jusqu’à la réalisation du communisme, qui doit être la dernière forme constitution de la famille humaine.” Marx/Engels, *Marx-Engels Gesamtausgabe (MEGA)*, Erste Abteilung, Band 10, Berlin: Dietz 1977, s 568-569 och 1080-1081.

24 David Rjazanov, ”Zur frage des Verhältniss von Marx zu Blanqui”, *Unter dem Banner der Marxismus*, nr 2 1928, s 141-142. För en ofullständig engelsk version se Rjazanov, ”The Relations of Marx with Blanqui”, *Labour Monthly*, augusti 1928, s 1-2, 4-5. Revolutionära kommunisters världsförbund överlevde inte en splittring i Kommunistiska förbundet i slutet av 1850, efter vilken Marx och Engels upphävde överenskommelsen.

25 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org.

26 Rjazanov, *Karl Marx and Frederick Engels: An Introduction to Their Lives and Work*. Se även Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet, mars 1850*.

Minoritetens uppfattning är dogmatisk istället för kritisk, idealistisk istället för materialistisk. De ser inte de verkliga omständigheterna utan en *ren viljeansträngning* som revolutionens drivkraft. Medan vi säger till arbetarna: ”Ni måste gå igenom 15, 20, 50 år av inbördeskrig och nationell kamp för att inte bara få till stånd en förändring av samhället utan också för att ändra er själva och förbereda er för att utöva den politiska makten”, så säger ni tvärtom: ”Antingen griper vi makten med en gång, eller så kan vi lägga gärna gå och lägga oss.” Medan vi vinnlägger oss om att visa speciellt de tyska arbetarna hur utvecklats det tyska proletariatet är, så vädjar ni till de tyska hantverkarnas patriotiska känslor och klassfördomar och smickrar dem å det allra grövsta, och det är naturligtvis en populärare metod. Precis som demokraterna har givit ordet ”folk” en aura av okränkbarhet så har ni gjort samma sak med ordet ”proletariat”. Liksom demokraterna ersätter ni den revolutionära utvecklingen med slagordet revolution...²⁷

Kort därefter greps de återstående kommunisterna i Tyskland, en del dömdes till långa fängelsestraff, och i november 1852 upplöste Kommunistiska förbundet officiellt. Även om Marx inte återkom till ämnet permanent revolution efter 1851 så bör vi nämna hans brev till Engels den 16 april 1856, som inte publicerades förrän 1913. Där förklarade han att ”[i] Tyskland blir hela programmet beroende av vilka möjligheter man har att understödja proletariatets revolution genom ett bondekrig i någon sorts modern upplaga”. Med en sådan kombination av klasskrafter i städerna och på landsbygden trodde Marx att ”hela saken [kommer] att gå alldeles utmärkt”.²⁸ Lenin skulle senare citera detta stycke som en riktig beskrivning av klassdynamiken hos den bolsjevikiska revolutionen i oktober 1917.²⁹

Genom att delta i Kommunistiska förbundets aktiviteter mellan 1847 och 1852 lämnade Marx och Engels efter sig en rad taktiker och begrepp som så småningom skulle ge stöd åt både mensjevikernas och bolsjevikernas motsatta åsikter. Vilken var den ”officiella” Marx: förespråkaren för ”extrem” demokrati som skulle kämpa tillsammans med ”bourgeoisien så snart den uppträder revolutionärt, mot den absoluta monarkin, den feodala jordegendomen och småborgerligheten”, den stridbara revolutionären som skrev uppmaningen till permanent revolution i ”Centralledningens hänvändelse till förbundet”, eller den nyktre ekonomiska forskaren som tillbakavisade en ”ren viljeansträngning” och förutsåg ”15, 20, 50 år av inbördeskrig och nationell kamp” innan arbetarna skulle vara förberedda ”för att utöva den politiska makten”?

Engels om faran för en demokratisk kontrarevolution (1884-1885)

Kort efter Marx’ död återvände Engels i mars 1884 till teorin om den permanenta revolutionen och verkade skingra denna förvirring. I *Sozialdemokrat* publicerade han en artikel om ”Marx och ’Neue Rheinische Zeitung’ 1848-1849”, där han förkunnade att han och Marx alltid hade använt tidningen för att avslöja ”de olika så kallade Nationella Församlingarnas parlamentariska kretinism (som Marx kallade det)”:

När "vänstern" erhöll majoritet upplöste regeringen hela församlingen; den kunde göra så därför att församlingen hade förverkat allt folkets förtroende.

När jag senare läste Bougearts bok om Marat, fann jag att vi på mer än ett sätt omedvetet hade imiterat den stora förebilden, den ursprungliga "Ami du Peuple" (inte den som förfalskades av rojalisterna) och att hela det utbrott av raseri och hela den förfalskning av historien, som genom nästan ett århundrade bara gett en förvrängd bild av Marat, uteslutande beroende på det faktum att Marat obarmhärtigt dragit undan slöjan på den tidens idoler, Lafayette, Bailly och andra, att han avslöjat dem som redan fullfjädrade förrädare av revolutionen; och att han, som vi, inte ville

27 Marx, "Revelations Concerning the Communist Trial in Cologne", i Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 403.

28 Marx, *Marx till Engels, London den 16 april 1856*, på marxists.org.

29 Lenin, "Preface to 'Karl Marx: A Brief Bibliographical Sketch with an Exposition of Marxism (Moscow, 14 May)", i *Collected Works*, band 21, Moskva: Progress Publishers, s 45.

att revolutionen skulle förklaras avslutad, utan varaktigt fortsättande [permanent].³⁰

Vi deklarerade öppet att de som tillhörde den riktning vi representerade kunde inträda i kampen för uppnåendet av våra verkliga partis syften bara när de mest extrema av de officiella partier som fanns i Tyskland tog över statsrodret; till vilka vi då skulle vara i opposition.³¹

Engels förväntade sig att Europa snart skulle skakas om av en ny revolution där de borgerligt demokratiska elementen återigen skulle spela en kontrarevolutionär roll, och han skrev även till August Bebel den 11 december 1884 och förutsåg att den proletära revolutionens utbrott skulle sporra alla reaktionära krafter att förena sig under demokratins fana:

Jag delar inte Din uppfattning om den rena demokratin och dess roll i framtiden. Självfallet måste den spela en vida mer underordnad roll i Tyskland än i länder vilkas industriella utveckling spänner över en större tidrymd. Detta hindrar dock inte att den i revolutionsögonblicket kan få en viss, om ock övergående, betydelse för *borgerligheten*: den förs ibland fram som en sista räddningsplanka för den borgerliga ekonomin och kan till och med mobiliseras som ett försvar för direkt feodala tendenser. Vid sådana tillfällen får den stöd av samtliga reaktionära grupper; alla reaktionära personer börjar plötsligt att uppträda som om de ständigt varit övertygade demokrater.³²

I november 1885, slutligen, tryckte Engels åter Marx studie från 1853, ”*Avslöjanden rörande rättegången mot kommunister i Köln*”. Som inledning lade han till en översikt över Kommunistiska förbundets historia, och som efterskrifter tog han med ”Hänvändelserna” från Kommunistiska förbundets centralledning från mars och juni 1850. Återigen varnade han för faran för en demokratisk kontrarevolution och konstaterade att den klassiska redogörelsen för teorin om den permanenta revolutionen fortfarande kunde varna arbetarna för den hotande faran:

Cirkuläret som utarbetades av Marx och mig själv, är ännu idag av intresse, därför att den småborgerliga demokratin också nu är det parti vilket säkerligen måste komma till makten i Tyskland som samhällets räddare från de kommunistiska arbetarna med anledning av nästa europeiska omvälvning som snart inträffar (de europeiska revolutionerna 1815, 1830, 1848-52, 1870 har i vårt århundrade inträffat med femton till aderton års mellanrum). Mycket av det som sades där är än idag tillämpligt.³³

Eduard Bernstein och revisionistdebatten

Trots Engels’ strävan att stärka arbetarrörelsen ideologiskt ledde den långa reaktionsperioden som följde på krossandet av Pariskommunen 1871 till ett återupplivande av de borgerligt-demokratiska illusionerna i Andra internationalens socialistiska partier. I oktober 1896 bröt en ”revisionistdebatt” ut inom den tyska socialdemokratin, utlöst av Eduard Bernstein och hans anhängare. Bernstein var ursprungligen nära vän till Engels men hade kommit under inflytande av Fabiansällskapet medan han var landsförvisad i London, och började revidera marxismen längs reformistiska linjer – först i en rad artiklar som publicerades i *Die Neue Zeit*, och senare i sin bok *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter*, som gavs ut 1899.³⁴

Bernstein ägnade andra kapitlet i sin bok åt ”Marxismen och den hegelianska dialektiken”, där han

30 Den vanliga engelska [och svenska – öa] översättningen av ”*nicht für abgeschossen, sondern in Permanenz erklärt wissen*” är vilseledande eftersom ordet ”lasting” [svenska ”varaktigt fortsättande”] utelämnar den begreppsmässiga betydelsen av ”*in Permanenz*”.

31 Engels, *Marx och "Neue Rheinische Zeitung" (1848-1849)*, på marxists.org. Den bok Engels hänvisade till är Alfred Bougeart, *Marat, l'ami du peuple*, Paris: A Lacroix, Verboeckhoven & cie 1865.

32 Engels, *Engels till A. Bebel, London den 11 december 1884*, på marxists.org.

33 Engels, *Till kommunistiska förbundets historia*, på marxists.org.

34 Eduard Bernstein, *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter*, Lund : Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia, 1979.

tillbakavisade både ”den hegelianska dialektiska metodens fallgropar” och den med den sammanhörande teorin om den permanenta revolutionen, som han betraktade som en omdömeslös eftergift till ”blanquismen” – i betydelsen kuppolitik. Han var övertygad om att teorin om den permanenta revolutionen härrörde ur en blind kärlek till ”den hegelianska motsatsernas logik” och gav följande exempel:

”Det kommunistiska manifestet” förklarade 1847, att den borgerliga revolutionen, framför vars omedelbara utbrott Tyskland nu stod, tack vare proletariats uppnådda utveckling och den framskridna europeiska civilisationen ”blott kan vara det omedelbara förspelet till proletariats revolution.” Detta historiska självbedrägeri, som knappast kunde vara större hos förste bäste politiske svärmare, skulle synas obegripligt hos en Marx, vilken redan då allvarligt sysslat med ekonomiska frågor, om man icke däri igenkände produkten av en rest av den hegeliska motsatsdialektiken...³⁵

Bernstein påminde om hur Engels under sin ”propagandakampanj 1885 och 1887”,³⁶ i den nya upplagan av ”*Avslöjanden rörande rättegången mot kommunister i Köln*” hade tagit med de två cirkulärskrivelser som han och Marx hade skrivit i mars och juni 1850 för att förkunna ”den permanenta revolutionen”. Engels hade tyckt att denna taktik fortfarande ”i princip” var giltig, men hans tilltänkta nya revolutionära omvälvning hade ännu inte ägt rum. Bernstein tillskrev Engels’ misstag till ”den från Hegel ärvda dialektiken”, med dess ”verkliga övertro på våldets skaparkraft.” Hegels inflytande sades vara ”det förrädiska momentet i den marxiska fallsnaran” och det grundläggande hindret ”för varje följdriktigt betraktande av tingen”.³⁷ Framförallt gav Bernstein dialektiken skulden för det faktum att Marx och Engels hade förespråkade revolutionärt våld istället för att inse att en stadig ekonomisk utveckling både skulle föreskriva behovet av och garantera möjligheten för fredliga sociala reformer: ”Varje gång vi ser den lära, som utgår från ekonomin såsom grundval för den samhälleliga utvecklingen, kapitulera för den teori, som driver våldskulten till sin spets, kommer vi alltid att påträffa en hegelisk sats.”³⁸

Bernstein kopplade samman Hegels inflytande och Marx’ skenbara anknytning till den revolutionära blanquismen,

teorin om den hemliga sammansvärjningen och det politiska upploppet, intet annat än läran om revolutionens inledande genom ett litet, men målmedvetet revolutionsparti, handlande efter förut väl genomtänkta planer.³⁹

Marx’ skrifter till det Kommunistiska förbundet, och i synnerhet hans uppmaning att göra revolutionen ”permanent” sades vara helt genomsyrade av Louis Blanquis och Gracchus Babeufs anda,

35 Bernstein, *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter*, på marxistarkiv.se, s 14. [Översättningen något moderniserad – öa.] För en redogörelse för Marx’ tillägnande av den hegelianska dialektiken, se Richard B Day, ”Inledning” till *Pavel V Maksakovsky: The Capitalist Cycle – An Essay on the Marxist Theory of the Cycle*, Leiden: Brill Academic Publishers.

36 Med Engels’ ”propagandakampanj 1887” menade Bernstein hans varningar för att reformismen höll på att ta ett hårt grepp om det tyska socialdemokratiska partiet: ”den borgerliga och småborgerliga socialismen [är] starkt representerad i Tyskland ännu denna dag. Å ena sidan har vi katedersocialister och filantroper av alla slag, för vilka önskan att förvandla arbetarna till ägare av sina bostäder alltjämt spelar en stor roll och gentemot vilka mitt arbete således alltjämt har sitt berättigande. Å andra sidan finner en viss småborgerlig socialism förespråkare inom själva det socialdemokratiska partiet, ända in i riksdagsgruppen. Närmare bestämt yttrar sig denna så, att man visserligen erkänner berättigandet av den moderna socialismens grundläggande åsikter och kravet på att alla produktionsmedel förvandlas till samhällelig egendom, men förklarar förverkligandet därav vara möjligt först i en avlägsen, praktiskt taget oöverskådlig framtid. I och med detta är man för närvarande hänvisad till blott och bart socialt lappverk och kan alltefter omständigheterna sympatisera med t.o.m. de mest reaktionära strävanden att som det heter ’höja de arbetande klasserna’.” (Engels, *Förord till andra [tyska] upplagan av "I bostadsfrågan"*, på marxists.org.)

37 Bernstein, *op cit*, s 16-17.

38 *Ibid*, s 23.

39 *Ibid*, s 18.

med följden att

Varje teoretisk insikt i den moderna ekonomins natur, varje kunskap om den ekonomiska utvecklingens ståndpunkt i Tyskland, där utvecklingen stod långt tillbaka för utvecklingen i det dåtida Frankrike ... varje uppfattning av det ekonomiska tillståndet förflyktigas till intet inför ett program, som förste bäste klubbrevolutionär icke kunnat uppställa mera illusoriskt.⁴⁰

En proletär terrorism, tillade Bernstein, skulle oundvikligen få reaktionära och antidemokratiska konsekvenser: ”en politik efter mönster av 1793 års skräckvälde var det mest oförnuftiga och ändå mållösa, man kunde tänka sig”, faktiskt ”ett brott, vilket tusentals arbetare skulle sona med sitt liv, andra tusenden med sin frihet.”⁴¹

På uppmaning av engelska, ryska och polska ledare – i synnerhet Belfort Bax,⁴² Plechanov, Parvus och Rosa Luxemburg – bemötte till sist Karl Kautsky, den tyska socialdemokratins främste teoretiker – Bernsteins utmaning i *Die Neue Zeit*. Kautskys artiklar samlades 1899 under titeln *Bernstein und das sozialdemokratische Programm, Eine Antikritik*,⁴³ och tillsammans med Rosa Luxemburgs berömda broschyr *Sociala reformer eller revolution*⁴⁴ utgjorde de det viktigaste ”ortodoxa” marxistiska svaret på den socialdemokratiska ”revisionismen”.

Kautsky medgav att ”Marx och Engels gjorde ett misstag” när de till en början stödde de tyska demokraterna, men han förnekade alla samband mellan den permanenta revolutionen och den hegelianska dialektiken. Istället påpekade han att Marx och Engels hade lutat sig på de historiska exemplen med de borgerliga revolutionerna i England på 1600-talet och Frankrike på 1700-talet:

Deras utgångspunkt var borgarklassens uppror mot den feodala absolutismen, men de stannade inte där: de var ett ”omedelbart förspele” till småbourgeoisins terroristiska regim och till inledningen av underklassernas revolutionära rörelser – i England Levellers* och i Frankrike anhängarna till Babeuf.

Dessa rörelser misslyckades på grund av att varken proletariatet eller de sociala förhållandena var tillräckligt mogna, men eftersom den borgerliga revolution som Marx och Engels förväntade sig i Tyskland 1847 skulle äga rum under mer utvecklade förhållanden menade Kautsky att *Kommunistiska Manifestet* på ett helt riktigt sätt hade bedömt möjligheterna att den skulle följas av en proletär revolution. Om Marx och Engels hade gjort något misstag så var det att de inte lyckades se:

att varje styrkedemonstration från proletariatets sida knuffar över borgarklassen i reaktionens läger ... Deras misstag var inte att de överdrev proletariatets värde, utan borgarklassens.⁴⁵

40 *Ibid*, s 19.

41 *Ibid*, s 21.

42 Belfort Bax, ”Our German Fabian Convert; or, Socialism According to Bernstein (November 1896)”, *Justice*, 7 november 1896; Bernstein, ”Amongst the Philistines. A Rejoinder to Belfort Bax”, *Justice*, 14 november 1896; Bax, ”The Socialism of Bernstein”, *Justice*, 21 november 1896. Ett bra urval av dokument om den första perioden av revisionistdebatten, det vill säga innan publiceringen av Bernsteins och Kautskys böcker, finns i Tudor och Tudor (red), *Marxism and Social Democracy: The Revisionist Debate 1896-1898*, Cambridge: Cambridge University Press 1988. Plechanovs artiklar som försvarar den dialektiska materialismen mot Bernstein och Conrad Smith finns i Plechanov, *Selected Philosophical Works*, band 2, Moskva: Progress Publishers 1976.

43 Det finns ingen engelsk version tillgänglig, men en fransk utgåva publicerades 1900 som *Le Marxisme et son critique Bernstein*, Paris: P V Stock 1900, tillgänglig online på [Gallica](#). [På svenska finns ”Socialism och socialdemokrati: en kritik av Bernsteins arbete ’Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter’” från 1908 – öa.]

44 Luxemburg, *Sociala reformer eller revolution?*, på marxistarkiv.se.

* **Levellers**, ungefär ”jämlikhetsivrare”, var namnet på en politisk riktning under 1600-talets puritanska revolution i England – öa.

45 Kautsky, *Le Marxisme et son critique Bernstein*, kapitlet ”La Méthode, b) La Dialectique”, s 52-55. Diskussionen om prognoserna i *Kommunistiska Manifestet* och lärdomarna från revolutionerna 1848-1849 finns inte med i den ursprungliga tyska utgåvan av Kautskys bok. Han lade till den i den reviderade franska upplagan som kom ut ett år

En av de lärdomar som Kautsky drog av dessa erfarenheter skulle få viktiga konsekvenser för den ryska revolutionen. Under debatten med Bernstein fastställde han att ett revolutionärt maktövertagande från arbetarnas sida måste styras av klassintressenas ”objektiva logik”. Han utvecklade detta tema mest omfattande i sin artikelserie om ”Revolutionära frågor” (som finns med i denna antologi), vilket 1905 fick Leo Trotskij att dra slutsatsen att när arbetarpartiet väl grep den *politiska* makten i Ryssland så måste den också gå vidare med *ekonomiska* åtgärder som skulle leda till en socialistisk republik.⁴⁶ Som Kautsky skrev:

Diktaturen i fabriken kommer med nödvändighet att tillfalla [proletariatet] när [det] väl erövrat statsmakten. Ställningen för de kapitalister som finns kvar efter nationaliseringen [*Verstaatlichung*] av kartellerna och trusterna måste då bli ohållbar ... Helt enkelt på grund av klassintressenas logik kommer övergången till socialistisk produktion då med nödvändighet att tvinga sig på det segerrika proletariatet även om det inte var dess mål från början. Med andra är en kapitalistisk produktion och proletariatets politiska herravälde ömsesidigt oförenliga ... [N]ödvändigheten ... kommer att tvinga det segerrika proletariatet att ersätta den kapitalistiska produktionen med en socialistisk produktion.⁴⁷

Ett lika viktigt vetenskapligt svar till Bernstein kom från Franz Mehring, en vida respekterad historiker om den tyska socialismen, som minutiöst rättade Bernsteins faktafel.⁴⁸ För det första påpekade Mehring att Marx och Engels aldrig hade förespråkat

någon kupptaktik ens när frestelsen ... var stor, till exempel under upproret i Köln i september 1848, liksom i maj 1849 när kampen för den kejsarliga konstitutionen inleddes. De uppmanade bara arbetarna att ta till vapen under krisen i Preussen i november 1848, då Berlinförsamlingen, som hade beslutat att vägra att betala skatter, upplöstes med våld, och möjligheten av ett omfattande nationellt uppror existerade ... Lika lite överskattade Marx och Engels vid den tidpunkten ”våldets skapande kraft för en socialistisk omvandling av det moderna samhället”. För dem var det enda som betydde något att erövra så många maktpositioner som möjligt från de kontrarevolutionära styrkorna. I den meningen gick de mot de kärlborgerliga högljudda kraven att ”avsluta revolutionen” och krävde istället en ”permanent revolution” ... Om församlingarna i Berlin och Frankfurt hade följt deras råd så skulle de inte ha gått under så nesligt som de gjorde.⁴⁹

De händelser som Mehring åberopade för att förklara Marx’ och Engels’ taktik 1849-1850 kunde lika väl ha varit manus för den ryska revolutionen. I båda fallen kom uppmaningarna till permanent revolution som svar på borgarklassens förräderi och de besuttna klassernas beredvillighet att kompromissa med reaktionen istället för att riskera att makten övertogs av proletariatet. Det var under dessa omständigheter som Mehring pekade på att ”Centralledningens hänvändelse” i mars 1850 hade givit ”exakta instruktioner till kommunisterna att i händelse av ett nära förestående utbrott av revolutionen överallt mobilisera arbetarna för att göra revolutionen ’permanent’.” Bernstein hade anklagat Marx för att förbise de ekonomiska förhållandena, men Mehring konstaterade att Marx och Engels, när förhållandena förbättrades på hösten 1859, ändrade linje och ”i själva verket föredrog att godta att Kommunistiska förbundet upplöstes istället för att ge efter för den blanquistiska kupppolitiken och tro på våldets ’mirakulösa makt’.”⁵⁰

Mehring ansåg, när han talade för egen del:

Frågan huruvida den politiska revolutionen rätteligen eller felaktigt anses vara ett oundgängligt villkor för socialismen, huruvida arbetarklassens seger kan uppnås med eller utan våldsamma

senare.

46 I denna bok, se Trotskijs ”Förord till Karl Marx, *Parizjskaja Kommuna*”.

47 Kautsky, *Bernstein und das sozialdemokratische Programm, Eine Antikritik*, Stuttgart: Dietz 1899, ”Kapitel III. Die Taktik c) Selbständige oder Unselbständige Politik?”, s 180-181.

48 Mehring, ”Eine Nachlese”, *Die Neue Zeit*, 1899, 17, 2, s 147-154, 208-215, 239-247.

49 *Ibid*, s 243.

50 *Ibid*, s 244-245.

katastrofer, kan till syvende och sist bara besvaras med hjälp av den faktiska historiska utvecklingen.⁵¹

Med tanke på de slående politiska likheterna mellan Tyskland 1848-1850 och Ryssland 1905 var det ingen överraskning att Leo Trotskij sex år senare skulle publicera en ny artikel av Mehring i *Natjalo*, en tidning som han en kort period redigerade tillsammans med Parvus, en artikel som Trotskij gav rubriken ”Den permanenta revolutionen”. I denna artikel, som vi har tagit med i denna bok, drog Mehring öppet slutsatsen:

Det är just med hjälp av den permanenta revolutionen som den ryska arbetarklassen måste besvara – och att döma av nyheterna hittills redan har besvarat – borgarklassens plågade skrik om ”fred till varje pris”.⁵²

Trots Mehrings, Kautskys och andras kritiska svar ägde den första praktiska tillämpningen av de revisionistiska principerna rum 1899, då den franska socialistiska deputerade Alexandre Millerand anslöt sig till ”regeringen för republikens försvar” under ledning av René Waldeck-Rousseau (tillsammans med slaktaren av Pariskommunen 1871, general Gallifet), med Dreyfuss-rättegången som ursäkt. I *Vad bör göras?* gjorde Lenin Millerands illusioner till åtlöje:

om socialdemokratin ... endast är ett reformparti ... så har en socialist inte bara rätt att inträda i en borgerlig regering utan måste rent av alltid eftersträva detta. Om demokratin egentligen innebär att klassväldet avskaffas, varför skulle då inte en socialistisk minister tjusa hela den borgerliga världen med tal om klassarbete? Varför skulle han inte stanna kvar i regeringen även sedan gendarmernas nedslaktande av arbetare för hundrade och tusende gången uppvisat det demokratiska klassarbetets sanna karaktär? Varför skulle han inte personligen delta i hyllningen av tsaren, som de franska socialisterna nu inte kallar något annat än hjälten av galgen, knutpiskan och förvisningen (*knouteur, pendeur et deportateur*)? Och ersättningen för denna socialismens ständiga förnedring och självbespottelse inför hela världen, för demoraliseringen av arbetarmassornas socialistiska medvetande – den enda grundval, som kan trygga oss seger – ersättningen för allt detta är högrävande *projekt* till ynkliga reformer, till den grad ynkliga att man kunnat avtvinga borgerliga regeringar mer!⁵³

Bernsteins teorier om fredliga reformer fördömdes vid den tyska socialdemokratins kongress i Dresden i september 1903, och Millerands ”stöd till regeringspartiet” fördömdes vid Andra internationalens kongress i Amsterdam ett år senare. Under tiden gav Mehring 1902 ut det tredje bandet av Marx’ och Engels tidiga skrifter, som täckte perioden från maj 1848 till oktober 1850. I sin inledning till bandets andra del⁵⁴ kommenterade han, att medan Marx och Engels 1848 historiskt och politiskt hade all rätt att anta politiken att driva borgarklassen framåt, så utgjorde deras senare förändring av sin inriktning ”ett anmärkningsvärt bevis på hur arbetarrörelsens grundläggande instinkt kan rätta till även de största tänkarnas uppfattningar.”⁵⁵

1905 hoppades Mehring att de ryska arbetarnas instinkter på samma sätt skulle rätta till Plechanovs och andras felaktiga förväntningar, som fortfarande bortsåg från Marx’ förändring av taktiken i februari 1849 och menade att liberalerna och demokraterna var nödvändiga allierade under kampen mot det tsaristiska enväldet.

Rosa Luxemburg recenserade de två sista band som Mehring redigerade i *Vorwärts*, det tyska

51 *Ibid*, s 245.

52 Mehring, ”Die Revolution in Permanenz”, *Die Neue Zeit*, 1905, 24, 1, s 84-88. Återutgiven i *Politische Publizistik, 1905 bis 1918, Gesammelte Schriften*, band 15, Berlin: Dietz 1966.

53 Lenin, *Vad bör göras?*, på marxistarkiv.se, s 3-4.

54 Mehring (red), ”Einleitung des Herausgebers”, i *Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels, 1841 bis 1850*, bd III, *Von Mai 1848 bis Oktober 1850*, Stuttgart: J H W Dietz Nachf 1902, s 3-86.

55 *Ibid*, s 82.

socialdemokratiska partiets officiella dagstidning.⁵⁶ Även hon konstaterade att Marx' plan ursprungligen hade varit "att fylla rollen som den borgerliga demokratins vänster",⁵⁷ och att politiken var berättigad

för den period då den moderna borgarklassen gjorde sitt första framträdande på den politiska scenen. På den tiden var det varje verklig revolutionärs och praktisk politikers rätt och plikt att tro på att den var uppriktig i sin kamp mot feodalismen och att det var möjligt att knuffa den framåt med hjälp av ett resolut agerande från den socialistiska vänsterflygelns sida.

Dessutom kunde Marx knappast göra på annat sätt, ty det fanns ännu inget "självständigt socialistiskt arbetarparti". På 1840-talet var den tyska socialismen begränsad till några få kolonier i exil i Bryssel, London och Paris, några kortlivade socialistiska tidskrifter i Tyskland och några lösliga arbetarcirklar i Rhenlandet. "Neue Rheinische Zeitung kunde under marsrevolutionen alltså inte representera något som inte fanns: proletariatets egen klasspolitik."⁵⁸ Som ett resultat av det "kom Neue Rheinische Zeitung under revolutionen inte fram till någon *verklig* (och därmed helt igenom socialistisk) opposition som skulle ha börjat i trikoloren-republiken."⁵⁹

Med detta i åtanke förefaller Neue Rheinische Zeitungs agerande vara en välbetänkt, skicklig taktik med målet att använda det borgerliga upproret som ett förberedande stadium inför det slutgiltiga proletära upproret, och röja väg för en andra, radikalare revolutionsperiod. Utifrån den synvinkeln var Neue Rheinische Zeitungs taktik inte en abdikation från socialismens sida för att öppna vägen för borgarklassens herravälde, utan tvärtom ett medvetet utnyttjande av borgarklassens herravälde som ett kort förberedande stadium, beräknat att vara högst några få år, inför proletariatets seger.⁶⁰

Luxemburgs recension talade om "den speciella *föreställning* som Marx och Engels hade om marsrevolutionen, förhoppningen om en så kallad 'permanent revolution'", men hon betraktade det ännu inte som en uttalat ny politik som nödvändiggjordes av den tyska borgarklassens och de småborgerliga demokraternas förräderi. Hon knöt den emellertid till Marx' förväntningar "att den borgerliga revolutionen bara skulle vara en första akt, att den omedelbart skulle följas av en småborgerlig och slutligen en proletär revolution." Bara tre år senare skulle hon själv tolka händelserna i Ryssland i termer av en permanent revolution. Titeln på hennes artikel, som vi har med i denna antologi, skulle bli *Efter den första akten*.

Marxismen och den ryska populismen

Gränsen mellan ortodoxi och revisionism var tydlig i Västeuropa, men samma sak kunde inte sägas om Ryssland. Det var uppenbart att Bernsteins tro på en fredlig parlamentarisk väg till socialismen inte gick att tillämpa i ett land som ännu inte hade någon säker politisk representation eller ens de mest elementära konstitutionella rättigheter. Men det var lika uppenbart att det inte fanns någon enighet i frågan om hur sådana grundläggande förändringar skulle kunna tvingas på diktatorn, tsar Nikolaj II. Dokumenten i denna bok avslöjar en rad olika uppfattningar, från Plechanovs övertygelse att en borgerlig revolution var förestående – även om den måste ledas av arbetarna – till den motsatta åsikten, som delades av Rjazanov, Parvus och Trotskij, nämligen att en permanent revolution

56 Luxemburg, "Aus dem Nachlass unserer Meister", *Vorwärts*, nr 263, 9 november 1902, åter utgivet i *Gesammelte Werke*, band I/2, Berlin Dietz.

57 *Ibid*, s 300. Kursivering i original.

58 *Ibid*, s 301.

59 "Ända från början ansåg vi det inte nödvändigt att dölja våra uppfattningar. Under en polemik med domstolen här sa vi till er: 'Neue Rheinische Zeitungs verkliga opposition kommer att börja först under trikoloren-republiken.'" Marx, "The Summary Repression of the Neue Rheinische Zeitung", *Neue Rheinische Zeitung*, nr 301, sista numret, 19 maj 1849, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 9. Även i Luxemburg, *Gesammelte Werke*, s 298, kursivering i original.

60 *Ibid*, s 301, kursivering i original.

snabbt skulle peka bortom den borgerliga demokratin i riktning mot socialismen. Och precis som Marx' förändrade taktik 1848-1850 satte upp ramarna för den västeuropeiska debatten om revisionismen, gjorde Marx' lika kontroversiella bedömningar rörande Rysslands byakommuner och möjligheten att de skulle kunna utgöra en grund för socialismen utan att behöva utstå den primitiva kapitalistiska ackumulationens plågor det för debatten i Ryssland. Marxismen i Ryssland växte fram i kamp mot den revolutionära *Narodnik*-populismen, men under och efter 1905 års revolution var genklangen från de tidigare diskussionerna med narodnikerna fortfarande tydliga i den bedömning av Rysslands "speciella" särdrag som Rjazanov, Trotskij och till och med Lenin gjorde.⁶¹

Narodnikerna ansåg att den ryska "underutvecklingen" gav en unik möjlighet att uppnå socialismen med hjälp av traditionellt jordarrende.⁶² Bondekommunen (*obsjtjina*) styrde det sociala och ekonomiska livet på byanivå (*mir*) genom att periodvis omfördela jordlotter i enlighet med familjens storlek, antalet arbetsföra personer per hushåll eller någon annan kollektivistisk princip. Inom varje kommun bestämde en patriarkal församling (*schod*), som omfattade varje familjeöverhuvud och en eller flera byäldste, hur och när man skulle omfördela jorden, så och skörda. Medan de ryska marxisterna såg kommunen som ett ålderdomligt hinder för det moderna samhället betonade narodnikerna dess kollektivistiska natur som särskilde Ryssland från det kapitalistiska Europa och skapade möjligheter att hoppa över kapitalismen på vägen mot en socialistisk framtid.

Den mest berömda revolutionära populistiska organisationen var Folkviljan [Narodnaja Volja] som bildades 1879 sedan tidigare försök att radikaliserar landsbygden genom att gå "ut till folket" med fredlig propaganda hade misslyckats. Medlemmar ur Narodnaja Volja lyckades 1881 mörda tsar Alexander II, men den våg av förtryck som följde på det, och det faktum att det förväntade folkupproret inte gick i uppfyllelse, ledde till en djup ideologisk och organisatorisk kris. Narodnaja Volja splittrades och en rivaliserande grupp uppstod, Tjernij Peredel (eller Svart omfördelning), vars mer framstående medlemmar – Georgij Plechanov, Pavel Akselrod, Lev Deutsch och Vera Zaslutij – i september 1883 bildade Rysslands första marxistiska organisation, Osvobozjdenje Truda (Gruppen för arbetets frigörelse).

I sin utmärkta bok om debatten mellan populisterna och marxisterna om framtidsutsikterna för den ryska kapitalismen, hävdar Andrzej Walicki att Marx och Engels under just de här åren var mer

61 Trotskij ansåg att den ryska marxismen, genom att betona "att utvecklingslagarna för alla länder var identiska", utvecklade en tendens att "kasta ut barnet med badvattnet". Han erkände att hans egen uppfattning om den ryska historien och den permanenta revolutionen hade narodnikernas traditioner att tacka för mycket: "... narodnikismen med alla sina demokratiska illusioner, ... vilade på otvetydiga och dessutom djupgående säregenheter i Rysslands utveckling, vilka emellertid uppfattades på ett ensidigt sätt och värderades felaktigt." (Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 1*, på marxistarkiv.se, s 236.) Lenin gjorde en liknande anmärkning 1909: "När mensjevikererna bekämpade narodnikismen som en felaktig *socialistisk* lära så förbisåg de på ett dogmatiskt sätt narodnikismens historiskt verkliga och progressiva historiska *innehåll* som en teori om de *småborgerliga* massornas kamp för en demokratisk kapitalism mot liberalernas och godsägarnas kapitalism, för en 'amerikansk' kapitalism mot den 'preussiska' kapitalismen." (Lenin, "Letter to I I Skvortsov-Stepanov", i *Collected Works*, band 16.) När Lenin 1905 krävde en "proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur" så tolkade Plechanov det som påverkan från narodnikerna. I sina noter till 1905 års upplaga av Engels *Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut* kritiserade Plechanov skarpt Lenins "ganska egendomliga uppfattningar" och "talet om att socialdemokraterna ska *gripa makten* under den nu förestående *borgerliga* revolutionen. Anhängarna till ett sådant maktövertagande glömmar att arbetarklassens diktatur bara kommer att vara möjlig och lämplig när det rör sig om en *socialistisk* revolution." Enligt Plechanov "återvänder [Lenin och bolsjevikererna] till de politiska ståndpunkterna hos den tidigare *Narodnaja Volja*-strömningen." (Plechanov, *Sotjinenja*, andra upplagan, Petrograd: Gosudarstvennoe Izdatel'stvo 1920-1927, band 3, s 81.) I sin *History of Russian Social Democracy*, kritiserade även Julius Martov, en av de mest framstående mensjevikererna, *Natjalo*, den tidning som Parvus och Trotskij redigerade 1905, för att den hade "återfallit i den socialistrevolutionära subjektivism som 25 år tidigare hade uppvisats av L Tichomirov och andra populisterna." (Martov och Dan, *Geschichte der russischen Sozialdemokratie*, Berlin: Dietz 1926, s 166.)

62 Det historiska standardverket om den ryska populismen är Franco Venturi, *Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements in 19th Century Russia*, London: Phoenix 2001.

imponerade av de revolutionära narodnikerna än av Plechanov, som hade bott i Genève sedan januari 1880 (och i själva verket inte återvände till Ryssland förrän efter ytterligare 37 år):

Sedan 1877 hade de varit övertygade om att Ryssland stod på tröskeln till en revolution och att denna revolution skulle inleda en ny revolutionär period i hela Europa. Den ”vetenskapliga socialismens” grundare var entusiastiska anhängare till ”Folkviljan” och var stolta över sina kontakter med dem. De behandlade Plechanovs parti ”Svart omfördelning” med ironi, som ett parti som förkunnade att man måste arbeta *bland folket* men för utomlands och drog sig undan från verkligt revolutionärt arbete. Till och med Plechanovs omvändelse till marxismen bemöttes till en början med visst förbehåll och misstro av Engels (Marx levde inte längre vid den tidpunkten). Plechanovs kritik av ”Folkviljan” föreföll honom överilad och alltför dogmatisk.⁶³

Den första ryska tänkare som Marx tog på allvar var N G Tjernysjevskij, en glödande förespråkare för ”västerländsk civilisation” som samtidigt hoppades på att hans land skulle nå socialismen utan att behöva utstå kapitalismens plågor. Tjernysjevskij kritiserade de ”filosofiska fördomarna mot *obsjtjina*” och tänkte sig möjligheten att Ryssland kunde utnyttja Europas erfarenheter för att ”hoppa över alla mellanliggande utvecklingsstadier eller åtminstone minska deras längd och beröva dem deras makt”.⁶⁴ I förordet till den första tyska upplagan av *Kapitalet* gjorde Marx en nästan identisk anmärkning. Han skrev att ”Det industriellt mera utvecklade landet visar det mindre utvecklade endast bilden av dess egen framtid.” På samma ställe tillade han, att även om inget land kunde ”hoppa över” eller ”dekretera bort” de hinder som ”naturenliga utvecklingsfaser” ställer upp så var det icke desto mindre möjligt att ”avkorta och mildra födslovåndorna.”⁶⁵

Dessa uttalanden av Marx återopas ofta i de dokument som vi har översatt. Dessutom lät de ryska förespråkarna av den permanenta revolutionen ofta förvånansvärt lika Tjernysjevskij. Tjernysjevskij förstod långt innan Trotskij helt och fullt hur historien kunde skyndas på när ett ”underutvecklat” land importerar andra mer utvecklade länders erfarenheter för att påskynda sin egen utveckling:

Detta påskyndande utgörs av det faktum att utvecklingen av vissa samhällsfenomen i underutvecklade länder tack vare de utvecklade ländernas inflytande kan hoppa över ett mellanliggande stadium och hoppa direkt till ett högre stadium.⁶⁶

Tjernysjevskij jämförde historien med en farmor ”som är mycket förtjust i sina barnbarn”, och

63 Walicki, *The Controversy Over Capitalism: Studies in the Social Philosophy of the Russian Populists*, Oxford: Clarendon Press 1969, s 180-181.

64 Citerat av Venturi, *op cit*, s 152.

65 Marx, *Kapitalet*, band 1, *Förord till första upplagan*, på marxists.org.

66 Tjernysjevskij, citerad av Haruki Wada, ”Marx, Marxism and the Agrarian Question II: Marx and Revolutionary Russia”, *History Workshop Journal*, 12 1981, s 134. En annan rysk författare med liknande tankegångar var V P Vorontsov, som trodde att den av den tsaristiska staten ledda industrialiseringen kunde hoppa över kapitalismen och nå en ”folkproduktion”. Han skrev:

”Länderna som träder in på den historiska scenen sent har ett stort privilegium ... som utgörs av det faktum att andra länders historiska erfarenheter gör det möjligt för dem att arbeta fram en relativt riktig bild av sitt nästa steg och sträva efter det som andra redan har uppnått på ett medvetet och inte instinktivt sätt, inte famla i mörkret utan veta vad man ska undvika på vägen. Till dessa egendomligt privilegierade länder hör även Ryssland.” (Citerat av Walicki, *op cit*, s 116.)

Leo Trotskij formulerade om samma tankar i marxistiska termer med ”lagen om ojämn och sammansatt utveckling”:

”Ojämnheten, den historiska processens mest allmängiltiga lag, uppenbarar sig i sin skarpaste och mest invecklade form i de efterblivna ländernas öden. Under den yttre nödvändighetens piska tvingas den efterblivna kulturen att göra språng. Ur ojämnhetens universella lag härrör sålunda en annan lag, som vi i brist på bättre kan kalla för lagen om den sammansatta utvecklingen – med vilket vi avser sammanträngningen av olika stadier, en kombination av olika steg, en blandning av föråldrade och mer samtida former. Utan denna lag, som naturligtvis måste ses i hela sitt materiella sammanhang, är det omöjligt att förstå Rysslands historia, ja, vilket land som helst med en kultur av andra, tredje eller tionde klassen.” (Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 1*, s 5-6.)

hoppades att Ryssland skulle uppfylla det bibliska ordspråket att de ”sista ska bli de första”.⁶⁷ I sina noter till en översättning av John Stuart Mills arbete i politisk ekonomi gav han en bild av ett socialistiskt Ryssland som var ekonomiskt organiserat med hjälp av statsstödda jordbruks- och industriella kooperativ.⁶⁸

I efterordet till den andra tyska upplagan av *Kapitalet* talade Marx högaktningsfullt om Tjernysjevskijs arbete om Mill, och omnämde honom som ”mästerlig” och ”den store ryske kritikern”.⁶⁹ 1875 omnämde Marx uttryckligen att det var i *västeuropeiska* länder som bönderna exproprierades kapitalistiskt. När en annan rysk populist, N G Michailovskij, misstolkade den del av *Kapitalet* som handlade om den primitiva ackumulationen till att innebära att de engelska böndernas förvandling till lönearbetare förebådade utvecklingen i alla länder, protesterade Marx till den populistiska tidningen *Otetjestvennije Zapiski* [Anteckningar från fosterlandet]. Han avvisade uttryckligen uppfattningen att hans ”analys av den västeuropeiska kapitalismens uppkomst” var en överhistorisk ”teori rörande den väg varje folk måste följa - helt oavsett vilka historiska omständigheter det råkar befinna sig i”. Tvärtom ”kan [likartade händelseförlopp] sålunda leda till helt väsensskilda resultat, om de utspelar sig i olika historiska sammanhang.” Frågan ”om Ryssland måste ... upplösa det gamla bysystemet för att få till stånd ett fungerande kapitalistiskt system” eller om det istället skulle kunna ”tillgodogöra sig sina tillgångar på ett annat sätt, genom att utnyttja de speciella förhållanden dess historia skapat” gick inte att besvara genom att hänvisa till ett allena-rådande schema. I slutet av 1870-talet hade Marx’ studier av förhållandena i Ryssland fått honom att tro att

Ryssland kommer att gå miste om helt enastående utvecklingsmöjligheter och bli dömt att utstå alla en kapitalistisk regims ödesdigra missförhållanden, om man inte förmår överge den politiska linje man följt sedan 1861 [det år då livegenskapen avskaffades].⁷⁰

Men om Ryssland inte skulle fortsätta längs denna väg? Om revolutionen kom emellan? 1881 frågade Vera Zasulitj, som två år senare skulle bli en av den ryska marxismens pionjärer, återigen Marx om byakommunens roll. I ett av utkastet till svar skrev Marx att ”det krävs en rysk revolution om byakommunen ska räddas”, och

Om revolutionen äger rum i tid ... kommer landsbygdskommunerna ... att utvecklas ... som en del av det ryska samhällets pånyttfödelse, som en fördel jämfört med de länder som förslavats av det kapitalistiska systemet.⁷¹

Ett år senare skrev Marx och Engels ett förord till en ny rysk upplaga av *Kommunistiska Manifestet* som var Marx’ sista uttalande om ämnet:

om den ryska revolutionen blir signalen till en arbetarrevolution i Västern, så att båda kompletterar varandra, då kan den nuvarande ryska gemensamma [jord]egendomen tjäna till utgångspunkt för en kommunistisk utveckling.⁷²

Marx blev mer lyhörd för populisternas tankar precis samtidigt som Plechanov och hans bundsförvanter i marxismens namn parodierade de populistiska skribenterna som reaktionära utopister. I ”Socialismen och den politiska kampen”, som han skrev 1883, förlöjligade Plechanov sina tidigare narodniska kamrater för att de fruktade en kapitalistisk utveckling som var historiskt nödvändig för

67 Tjernysjevskij, citerad i Venturi, *op cit*, s 152.

68 *Ibid*, s 167.

69 Marx, *Kapitalet*, band 1, *Efterskrift till andra upplagan*, på marxists.org.

70 Marx, *Brev från Marx till "Otjestschestvennyje Sapinsky"*, på marxists.org.

71 Marx citerad av Wada, *op cit*, s 145. Georgij Plechanov vägrade att publicera Marx’ brev till Zasulitj, troligen på grund av att det inte var tillräckligt marxistiskt. Plechanov menade att Ryssland måste gå igenom ett kapitalistiskt stadium, och dokumentet gavs ut först 1924.

72 Marx/Engels, *Förord till den ryska upplagan 1882*, på marxists.org.

att skapa det moderna proletariatet som en verkligt revolutionär kraft. Istället för att erkänna att kapitalismen var oundgänglig förväntade sig Rysslands ”anarkister, narodniker och blanquister” att ”gamla moder historia skulle göra på stället marsch medan de lade nya, rakare och bättre vägar åt henne.”⁷³ Plechanov svarade att verkliga revolutionärer måste vända sig bort från byn och koncentrera sig på städernas arbetare:

Dagens landsbygdsbefolkning lever under underutvecklade sociala förhållanden och är inte bara mindre förmögen till medvetna politiska *initiativ* än industriarbetarna, den är också mindre *mot- taglig* för den rörelse som vår revolutionära intelligentsia har inlett ... Och för övrigt genomgår bönderna en svår, kritisk period. De tidigare ”fäderneärvda grundvalarna” för deras ekonomi faller sönder, ”själva den olycksaliga byakommunen blir misskrediterad” ... [D]en ryska samhällsutvecklingen skapar nya samhällsformationer genom att förstöra böndernas urgamla relationer till jorden och till varandra.⁷⁴

Även om det är sant att Engels efter Marx’ död lutade åt att ta parti för Plechanov – 1892 betraktade Engels *obsjtjinan* som ”en dröm från det förflutna” som i framtiden måste lämna plats åt ”ett kapitalistiskt Ryssland”⁷⁵ – så förblev frågan kvar i diskussionens centrum under åtminstone ytterligare ett årtionde. I en imponerande studie av *Kapitalismens utveckling i Ryssland* (1899)⁷⁶ gav Lenin stöd till Plechanov med en överväldigande mängd statistiska data som var ämnade att vederlägga både den narodniska terrorismen och *reformistiska* populisterna som V P Vorontsov och Nikolaj Danielson (som hade översatt Marx’ *Kapitalet* till ryska), som båda hoppades att revolutionen kunde undvikas genom att den tsaristiska staten tog initiativ till reformer. Liksom Tjernysjevskij betraktade Vorontsov Rysslands underutveckling som ett privilegium genom att det kunde importera utländska landvinningar. Men han fruktade att en privat kapitalackumulation skulle suga ut byakommunen ännu mer och hoppades på en smärtfri övergång till socialiserat arbete med hjälp av en statligt ledd industrialisering.⁷⁷ I ”Arvet som vi avsäger oss” fördömde Lenin Vorontsov för hans ”idealiserings” av bönderna och hans ”reaktionära inställning”.⁷⁸ Narodnismen var ”de ryska bondedemokraternas ideologi” och ett utslag av småborgerlig ”ekonomisk romanticism” – samma sorts romanticism som karakteriserade alla underkonsumtionsteorier som förnekade att det var möjligt med en kapitalackumulation eftersom småproducenternas undergång skulle göra slut på den inhemska marknaden.⁷⁹

73 Plechanov, ”Socialism and the Political Struggle”, i *Selected Philosophical Works*, band I, Moskva: Progressive Publishers 1974, s 61.

74 *Ibid*, s 105.

75 Engels, ”Engels to N F Danielson”, 15 mars 1892, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 49, s 383. Se även Engels, ”Afterword to *Social Relations in Russia*”, i *ibid*, band 27, s 421-433.

76 Lenin, *Collected Works*, band 3. [Delar finns på svenska: *Kapitalismens utveckling i Ryssland*, på marxistarkiv.se.]

77 Enligt Vorontsov var det inte möjligt att industrialisera Ryssland med hjälp av privat kapital: ”Den speciella historiska omständighet som påverkar vår storskaliga industri är att den måste växa vid en tidpunkt då andra länder redan har uppnått en hög utvecklingsnivå. Två saker följer av det: för det första att vår industri kan utnyttja alla de former som skapats i väst och inte behöver krypa med snigelfart från stadium till stadium; för det andra att den måste konkurrera med de mer utvecklade, högt industrialiserade länderna, och konkurrens med sådana rivaler kan fullständigt släcka gnistorna från vår knappt uppvaknande kapitalism.” (Vorontsov, *Sud’bij kapitalizma v Rossij*, St Petersburg 1882, citerad i Walicki, *A History of Russian Thought from the Enlightenment to Marxism*, Stanford: Stanford University Press 1980, s 13-14.)

78 Lenin, *Arvet som vi avsäger oss*, på marxistarkiv.se.

79 För en kort diskussion om Lenins narodnikfientliga artiklar och frågan om ”underkonsumtion” se Day, *The ’Crisis’ and the ’Crash’: Soviet Studies of the West, 1917-1939*, London: NLB 1981, s 29-31. För lika ”romantiska” reaktioner på den tidiga kapitalismen i USA se Gaido, ”The Populist Interpretation of American History: A Materialist Revision”, *Science and Society*, 65, 3 2001, s 350-375 (angående de amerikanska historikernas ålderman Charles Beard) och Novack, ”The Rise and Fall of Progressivism”, *International Socialist Review*, 18, 3, sommar 1957, s 83-88. När Rosa Luxemburg senare grundade sin teori om imperialismen på en underkonsumtionsrevision av Marx’ schema för en utvidgad reproduktion och hävdade att det var omöjligt att realisera hela mervärdet inom ramen för det borgerliga samhället utan att det fanns ickekaptalistiska ”tredje parter”, betraktade Lenin det omedelbart som en återgång till de populistiska ekonomernas misstag. I ett brev till Kamenev i mars 1913 sa Lenin: ”Jag har läst Rosas nya bok *Die Akkumulation des Kapital*. Hon har trassat till det alldeles förfär-

Men vid tiden för den första ryska revolutionen hade frågan om kommunens öde blivit en andrahandsfråga bland marxister, och Lenin hoppades uttryckligen på ett ”amerikanskt” kapitalistiskt jordbruk som skulle skynda på klasskiktningen och ge proletariatet fler allierade på landsbygden. Men frågan om att förkorta historien fanns kvar, och förespråkarna av den permanenta revolutionen, i synnerhet Trotskij, kunde luta sig på en annan del av den ryska historien när de betonade statsmaktens kreativa roll.⁸⁰ I ett förord till Marx’ skrifter om Pariskommunen förkunnade Trotskij i december 1905 att:

Staten är inget mål i sig själv. Men den är det viktigaste medlet för att organisera, desorganisera och reorganisera samhällsförhållandena. Beroende på vem som kontrollerar den kan den antingen vara en hävstång för djupgående omvandlingar eller ett verktyg för organiserad stagnation.⁸¹

Lev Tichomirov, *Narodnaja Voljas* främste teoretiker, hade på liknande sätt hävdad att den tsaristiska staten var en oberoende samhällskraft, samhällslivets viktigaste organisatör, och att den just av denna orsak måste krossas för att tillfredsställa ”folkviljan”.⁸²

Oaktat den förvirring som kommunen utgjorde hade de ryska marxisterna redan från början en övertygelse gemensam med narodnikerna: den förestående revolutionen i Ryssland kunde inte upprepa mönstret från Frankrike 1789. Plechanov sa till Socialistiska internationals kongress i Paris 1889 att ”den revolutionära rörelsen i Ryssland kommer att segra som en *arbetarrörelse* eller så kommer den aldrig att segra!”⁸³ Till skillnad från tidigare borgerliga revolutioner, där hantverkare och proletärer utgjorde borgarklassens stormtrupper, skulle den ryska arbetarklassen denna gång träda fram som en självständig kraft med sitt eget ledarskap och sitt eget klassmedvetande. Men med tanke på produktivkrafternas låga utveckling i Ryssland trodde Plechanov också att de strategiska målen för denna unika borgerliga revolution inte kunde gå utöver demokratiska medborgerliga rättigheter och kapitalistiska produktionsförhållanden: det skulle bli en borgerligt-demokratisk revolution på grundval av en allians mellan kapitalister och arbetare mot absolutismen och jordägarna. Även om denna del av Plechanovs tänkande uppenbarligen var oförenligt med varje uppfattning om en permanent revolution så trodde också han att kapitalismen i Ryssland skulle bli

ligt. Jag är väldigt glad att Pannekoek och Eckstein och O Bauer enhälligt har fördömt henne och sagt mot henne samma sak som jag sa mot narodnikerna 1899.” (Lenin, *Collected Works*, band 35, s 94.) För en detaljerad redogörelse för Luxemburgs misstolkning av Marx’ *Kapitalet*, se Day, ”Rosa Luxemburg and the Accumulation of Capital”, *Critique*, 12 1979-1980, s 81-96.

80 Andrzej Walicki skriver:

”Den grundläggande tesen hos den ryska historieskrivningens ’etatistiska’ skola, där den utomordentliga historiken och ledande förespråkaren för att införa västerländsk civilisation och professorn vid Moskvauniversitetet Sergei Solovjev var en av företrädarna, var att staten i Ryssland alltid hade varit samhällets ledande organisatör och det viktigaste verktyget för framsteg. Denna skola hävdade att den centraliserade moskovitiska statens uppkomst var den avgörande faktorn för att rationalisera de ryska samhällsförhållandena, och därmed också för personlighetens frigörelse från traditionalismen. Den drog slutsatsen att den även i framtiden måste ha ansvar för att genomföra reformer och vilken karaktär dessa skulle få.” (Walicki, *A History of...*, s 149.)

81 Se senare i denna bok.

82 Walicki, *The Controversy Over...*, s 104. I sin sammanfattning av lärdomarna från 1905 års revolution, *Resultat och framtidsutsikter*, medgav Trotskij att ”autokratien spelade en inte så liten roll för att transplantera fabrikkssystemet på den ryska jorden.” Under trycket från det kapitalistiskt mer utvecklade Västeuropa ”ett tryck som förmedlades genom den militära statsorganisationen, [som] i sin tur sökte framtvunga en utveckling av en social differentiering på en primitiv ekonomisk grund.”

”På så sätt drevs den ryska staten, som byggts upp på de ryska ekonomiska förhållandenas bas, fram av ... trycket från närliggande statsorganisationer som vuxit fram på en högre ekonomisk bas. Från ett visst ögonblick – särskilt från slutet av 1600-talet – sökte staten med all makt att accelerera landets naturliga ekonomiska utveckling. Nya grenar av hantverk, maskiner, fabriker, storindustri, kapital, ympades så att säga artificiellt fast på den naturliga ekonomiska stammen. Kapitalismen tycktes vara statens utskott.” (Trotskij, *Resultat och framtidsutsikter*, på marxistarkiv.se, s 7-8.)

83 Plechanov, ”Speech at the International Workers Socialist Congress in Paris (14-21 July, 1889)”, i *Selected Philosophical Works*, band 1, Moskva: Progress Publishers 1975, s 454.

mycket mer kortvarig än den i Västeuropa: ”Vår kapitalism kommer att tyna bort innan den haft tid att blomma *fullständigt* – en garanti för detta finns i det mäktiga inflytandet från de internationella förhållandena.”⁸⁴ Det manifest som antogs av det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets första kongress 1898 skrevs av Petr Struve och uttryckte en liknande övertygelse:

Ju längre öster om Europa man är (och som vi vet ligger Ryssland öster om Europa) desto svagare, feigare är borgarklassen, desto uslare är dess politiska inställning och ju större kulturella och politiska uppgifter faller på proletariatet.⁸⁵

David Rjazanov om Iskras programförslag (1903)

Begreppet ”permanent revolution” introducerades först i den ryska socialdemokratiska litteraturen av David Rjazanov. 1902-1903 publicerade gruppen *Bor’ba* [Kamp], den strömning i det ryska partiet som Rjazanov tillhörde, tre studier i Genève under den övergripande titeln *Material om arbetarpartiets program*.⁸⁶ Det andra dokumentet, en kommentar till ”*Iskras*” programförslag och den ryska socialdemokratins uppgifter, tolkade för första gången på ett systematiskt sätt den ryska historien med åberopande av en förestående permanent revolution. I och med att Rjazanovs studie var 302 sidor lång har vi valt ut och tagit med de mest relevanta styckena i denna bok. Läsaren kommer att slås inte bara av analysens vetenskapliga djup utan ännu mer av det påfallande sätt på vilket den föregriper alla de argument som Trotskij lägger fram tre år senare i sin berömda *Resultat och framtidsutsikter*.

För både Rjazanov och Trotskij var den ryska kapitalismens uppkomst ett ”undantag” från det västeuropeiska ”mönstret”. En stor del av Rysslands industri hade på senare tid finansierats från utlandet och införlivade på så sätt den senaste teknologin. Den storskaliga industrin innebar att arbetarklassen hade större möjligheter att organisera sig, och på samma gång blev borgarklassen mer sårbar. Dessa omständigheter antydde att den ryska liberalismen skulle vara politiskt otillräcklig och att socialdemokratin först skulle leda revolutionen mot det tsaristiska enväldet och därefter gå framåt mot socialismen – med stöd från bondemassorna och snabbt efterföljande revolutioner i Västeuropa där de ekonomiska förhållandena redan var mycket högt utvecklade. Rjazanovs förutseende hade hans kunskap om och uppenbara respekt för de tidigare narodnikerna att tacka för mycket. Han förkunnade att ”historiens förnämsta ’återupplivas’ aldrig”, men de uppträder på nytt i ”de framtida generationernas aktiviteter, de generationer som växer upp med sina stora föregångares erfarenheter”.⁸⁷

Om Rjazanov uppfattade Marx utifrån detta ryska ”undantag” så gjorde Plechanov motsatsen och tolkade Ryssland i termer av det han ansåg vara Marx’ *allmängiltiga* historiska lagar. På 1880-talet hade Plechanov kämpat hårt och skrivit stora mängder vetenskaplig och polemisk litteratur för att skarpt kritisera narodnikernas terroristiska sammansvärjningar och ta initiativ till organiseringen av ett modernt socialdemokratiskt arbetarparti. Eftersom Plechanov (tillsammans med Lenin) var huvudförfattare till det nya partiprogram som förespråkades av tidningen *Iskra* 1903, så fick hans välbetänkta tolkning av Marx honom att skriva ett rasande svar på Rjazanovs uppmaning till en permanent revolution. I sin artikel ”Ortodox formalism”, som också finns med i denna samling, stämplade han Rjazanov som en pretentiös bokmal, tillverkare av fiffiga fraser och revolutionära fantasier som uppvisade en fullständig okunnighet om Marx’ metod. Medan Rjazanov noga

84 Plechanov, ”Our Differences” (1884), i *Selected Philosophical Works*, band 1, s 379.

85 Återgivet i Zinovjev, *History of the Bolshevik Party: A Popular Outline*, London: New Park Publications 1973, s 202.

86 Ryazanov, *Materialij dlya vjrabotkij partijnoj programmij, vyp. 1. Novaja programma ”Rabotjevo dela”*, Genève: Izdanje gruppjij ”Bor’ba”; *Materialij dlya vjrabotkij Partijnoj Programmij. Vypusk II: Proekt programmij ”Iskrij” i zadatji Russkich Sotsial-Demokratov*, Genève: Izdanje gruppjij ”Bor’ba”; *Nasja programma; proekt programmij. Gruppjij ”Bor’ba” i kommen tarij k nej*, Genève: Izdanje gruppjij ”Bor’ba”

87 Se texten i denna bok.

förklarade hur Marx och Engels hade rättat till sina taktiska misstag från 1848, så förnekade Plechanov att dessa misstag alls hade ägt rum: Marx hade alltid skrivit under på just den taktik som Plechanov bestämt yrkade på också måste gälla för Ryssland, nämligen att organisera arbetarna för att leda *en borgerlig revolution* som skulle omsluta de medborgerliga och konstitutionella rättigheter som krävdes för att den socialdemokratiska rörelsen skulle fortsätta växa.

Plechanov och Lenin lyckades förneka *Borba*-gruppen officiell representation vid Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets andra kongress, som hölls i London och Bryssel på sommaren 1903. Denna kongress ledde fram till den berömda splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker kring organisatoriska frågor. Vid detta tillfälle fördömde Rjazanov Lenin för att han stred för ett centraliserat parti av yrkesrevolutionärer på bekostnad av ett arbetarnas massparti med intern demokrati.⁸⁸ Även om en detaljerad analys av dessa organisatoriska frågor ligger utanför denna boks ämnesområde, så är det värt att notera att *fyra* av de mest framstående företrädarna för den permanenta revolutionen (utöver Rjazanov även Trotskij, Luxemburg och Parvus) alla var mot Lenins egenmäktiga syn på partiets centraliserade kontroll.

Rysk-japanska kriget 1904-1905

Om Första världskriget var den omedelbara orsaken till den bolsjevikiska revolutionen 1917 så var på samma sätt revolutionen 1905 resultatet av ett annat imperialistiskt blodbad: det rysk-japanska kriget, en konflikt som uppstod ur konflikten mellan Ryssland och Japan om Manchuriet och Korea. Kriget startade den 10 februari 1904, och efter en rad blodiga slag till lands och sjöss slutade kriget med ett förkrossande nederlag för Ryssland. Den ryska Stilla-havsflottan fångades i Port Arthur, som efter en lång belägring till sist erövrades av japanerna den 2 januari 1905. Strax därefter krossades också Östersjöflottan i slaget vid Tsushima (27-28 maj 1905). USA:s president Theodore Roosevelt fruktade att ett stärkande av Japan skulle kunna bli ett möjligt hinder för USA:s egna imperialistiska planer i Asien (till exempel ockupationen av Filippinerna, där mer än en kvarts miljon filippinare dog, och den "Öppna dörrens" politik i Kina), och han erbjöd sig att medla mellan Ryssland och Japan. Roosevelts ingripande ledde till undertecknandet av ett fredsfördrag på den amerikanska flottanläggningen i Portsmouth, New Hampshire, den 5 september 1905. Vid den tidpunkten hade förlusterna nått mer än 72.000 döda (varav mer än 25.000 var ryssar) och 300.000 sårade. Ironiskt nog skulle urtypen för en imperialist, Roosevelt, som ledde en aggressiv amerikansk utrikespolitik i Panama och på andra ställen, få Nobels fredspris för sina ansträngningar. I enlighet med villkoren i Portsmouthfördraget överlät Ryssland södra halvan av Sachalinön till Japan och tillerkände det 25 års arrende i Port Arthur. Vidare gick Ryssland med på att lämna Manchuriet och erkänna Korea, som Japan senare annekterade 1910 som en del av den japanska inflytelsesfären.

Kort efter krigsförklaringen publicerade Parvus (Alexander Israel Helphand) en rad artiklar i *Iskra* där han analyserade krigets orsaker och möjliga konsekvenser.⁸⁹ I en övergripande redogörelse av de ekonomiska och geopolitiska krafterna hävdade han att kriget som hade börjat som en konflikt om Manchuriet och Korea snabbt hade blivit en fråga om herraväldet över hela Östasien. Det förebådade därför inte bara en politisk kris för det ryska enväldet utan innebar också en radikal förändring av den imperialistiska styrkebalansen. Eftersom varenda kapitalistiskt land periodvis led av brist på marknader så var alla de stora europeiska länderna, tillsammans med USA, Ryssland och Japan, indragna i en väldig kamp. Bland dessa imperialistiska tävlande var det bara Ryssland, med sin svagt utvecklade ekonomi, som var ute efter erövringar av andra orsaker än det kapitalistiska produktionssättets inre motsättningar: "Den ryska regeringens tanklösa strävan efter utrikespolitiska framgångar är absolut nödvändig för att dölja tsarväldets inre svaghet." Med sin dåligt utrustade bondearmé hade Ryssland framkallat en konflikt som skulle krossa "hela världens politiska jäm-

88 För en engelsk version av mötesprotokollen se Brian Pearce (red), *Second Ordinary Congress of the R.S.D.L.P., 1903: Complete Text of the Minutes*, London: New Park Publications 1978.

89 Parvus, "Vojna i revoljutsija", *Iskra*, nr 59 (10 februari) och nr 61 (5 mars) 1904.

vikt”. Krisens huvudsakliga offer skulle bli dess initiativtagare, tsar Nikolaj II, och de ryska arbetarnas störtande av honom skulle inleda en permanent revolution som kunde öppna världsomfattande perspektiv för den internationella socialismen.⁹⁰

Parvus och Trotskij om den permanenta revolutionen i Ryssland

Den ryska revolutionen 1905 bröt ut på den ”Blodiga söndagen” den 22 januari (9 januari enligt den julianska kalendern som fortfarande användes på den tiden). När en fredlig demonstration med strejkande arbetare och deras familjer nådde fram till Vinterpalatset helt inställda på att överlämna ett protestuttalande till tsaren, blev de skoningslöst beskjutna av det kejserliga gardet. Efter årtionden av europeisk reaktion efter massakern på kommunarderna i Paris 1871 såg den ryska och väst-europeiska socialdemokratins främsta teoretiker framtidsutsikterna av en stor revolution som skulle börja i St Petersburg och sedan bölja västerut. Alla socialdemokrater väntade ivrigt på nyheter om tsarens störtande,⁹¹ men åsikterna varierade stort om vem som skulle komma att ersätta honom – liberaler, småborgerliga demokrater eller beväpnade arbetare helt inriktade på en socialistisk republik.

För både Parvus och Trotskij var det aldrig någon tvekan om denna fråga. I slutet av 1904 ingick de ett enastående politiskt och intellektuellt kompanjonskap som nådde sin höjdpunkt med deras ledande roller i sovjeten i St Petersburg fram tills den slogs ner i december 1905. Deras samarbete inleddes när Parvus skrev ett förord, ”Vad åstadkoms den 9 januari”, till en av Trotskijs mest berömda tidiga artiklar, ”Fram till 9 januari”. Båda dessa dokument finns med i denna antologi tillsammans med flera andra som följde strax efteråt. Parvus och Trotskij avvisade varje konstgjord begränsning av den ryska revolutionen till borgerliga krav, och vidhöll tanken att en arbetarregering (och för Trotskij till och med proletariatets diktatur) kunde upprättas i det underutvecklade Ryssland

90 Hartmut Mehringer, *Permanente Revolution und russische Revolution: Die Entwicklung der Theorie der permanenten Revolution in Rahmen der marxistischen Revolutionskonzeption 1848-1907*, Frankfurt a.M.: Peter Lang 1978, s 201.

91 Exempelvis skrev Rudolf Hilferding till Karl Kautsky den 14 november 1905 att ”tsarismens sammanbrott är inledningen på vår revolution, vår seger, som nu närmar sig. Förhoppningarna som Marx felaktigt hade uttryckt om rörelsen 1848 hoppas vi nu kommer att uppfyllas.” Han trodde att nyckeln till framgång för den ryska och så småningom den europeiska revolutionen skulle vara seger för Polens kamp för självständighet. ”Ett fritt Polen skulle bli en symbol för alla minoritetsgrupper som kämpar för självstyre eller självständighet i Tyskland och Österrike. Det skulle tvinga Tyskland att ingripa militärt i Polen för att återställa den gamla ordningen, en handling som skulle utlösa ett krig i hela Europa och framkalla en social revolution i Tyskland. Polen skulle ge den starkaste, mest verkningsfulla impulsen till den ’permanent revolutionen’.” (Hilferding, ”Brev till Kautsky”, i *Zwischen der Stülen, oder über die Unvereinbarkeit von Theorie und Praxis: Schriften Rudolf Hilferdings 1904-1940*, red Cora Stephen, Berlin: J.H.W Dietz, 1982, s 9, och William Smaldone, *Rudolf Hilferding: The Tragedy of a German Social Democrat*, DeKalb: Northwestern Illinois University Press, 1998, s 28-29.)

Ett år senare förutsåg Trotskij, i *Resultat och framtidsutsikter*, i stort sett samma händelseförlopp vad gäller den permanenta revolutionens internationella dimension:

”En seger för revolutionen i Ryssland kommer att innebära en oundviklig seger för revolutionen i Polen. Det är inte svårt att föreställa sig att existensen av en revolutionär regim i de tio provinserna i det ryska Polen måste leda till en revolt i Galizien och Poznan. Hohenzollern och Habsburgsregeringarna kommer att besvara detta genom att sända militära styrkor till den polska gränsen och gå över den i syfte att krossa sin fiende i själva hans centrum – Warszawa. Det är helt klart att den ryska revolutionen inte kan lämna sin västerländska förtrupp i den preussisk-österrikiska soldatmaktens händer. Krig mot Wilhelm II:s och Franz Josefs regeringar skulle under sådana omständigheter bli en akt av självförsvar för den revolutionära regeringen i Ryssland. Vilken attityd skulle det österrikiska och tyska proletariatet då inta? Det är tydligt att de inte skulle kunna förbli passiva medan deras länders arméer ger sig ut på ett kontrarevolutionärt korståg. Ett krig mellan det feodalt-borgerliga Tyskland och det revolutionära Ryssland skulle oundvikligen leda till en proletär revolution i Tyskland.” (Trotskij, *Resultat och framtidsutsikter*, på marxistarkiv.se, s 45.)

Om Frankrike skulle ingripa när det revolutionära Ryssland vägrade att erkänna de tsaristiska skulderna till franska borgensinnehavare så förväntade sig Trotskij en proletär revolution även där: ”På det ena eller andra sättet: antingen genom en revolution i Polen, genom konsekvenserna av ett europeiskt krig eller som ett resultat av Rysslands statsbankrutt, kommer revolutionen att svepa in över det gamla kapitalistiska Europas gränser.” (*Ibid*, s 47.)

där livegenskapen hade avskaffats så sent som 1861.

Båda trodde att det, med tanke på de ryska liberalernas och småborgerliga demokraternas intetsägande natur, bara var arbetarna som med stöd från de fattigaste bönderna kunde göra slut på enväldet. Till skillnad från Lenin, som förespråkade ”proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”, förnekade de också alla möjligheter att bönderna kunde bli en sammanhängande politisk kraft.⁹² Trotskij följde ett resonemang som Karl Kautsky hade lagt fram redan i sin polemik med Bernstein och senare i sin artikel ”Revolutionära frågor”. Trotskij menade att proletariatet när det väl kom till makten skulle tvingas att gå utöver de demokratiska uppgifterna och ställa kollektivismen på dagordningen, precis som Marx och Engels hade krävt i Centralledningens hänvändelse till Kommunistiska förbundet i mars 1850. Den ryska revolutionen, sa Trotskij, kunde bara segra som en socialistisk revolution. Och när arbetarregeringen ställdes inför den beväpnade kontrarevolutionen så berodde dess överlevnad i sin tur på en seger för den socialistiska revolutionen i väst.⁹³ Det centrala temat i Trotskij's skrifter om den permanenta revolutionen är sedan länge känt för engelsktalande läsare, men den rad dokument som vi har översatt gör det för första gången möjligt att spåra ursprunget och utvecklingen av de tankar som till sist skulle kulminera i *Resultat och framtidsutsikter*, hans mest berömda revolutionära framställning från åren 1905-1906.

Det är viktigt att inom parentes tillägga att användandet av uttrycket ”permanent revolution” under 1905 inte var begränsat till socialdemokratiska kretsar. Det användes också av socialistrevolutionärerna, ett parti som betraktade sig själva som arvtagare till *Narodnaja Volja*. SR-arnas agitation och organisering skedde huvudsakligen bland bönderna och deras taktik lade stor tonvikt vid att undanröja de mest hatade tsaristiska ämbetsmännen med hjälp av individuella terroristaktioner. Men en artikel i SR-tidningen *Revoljutsjonnaja Rossija* (nr 70, daterad 1 juli 1905) angrep både bolsjevikerna och mensjevikerna för att de antog att revolutionen skulle bli borgerligt-demokratisk till sin natur. Enligt den anonyma författaren – antagligen Michail Rafajlovitj Gots, en ledande medlem i SR:s centralkommitté och medredaktör för tidningen tillsammans med Viktor Tjernov – skulle Rysslands arbetande folk uppmuntras att inte bara krossa enväldet utan också förhindra all efterföljande borgerlig forskansning:

Den stundande revolutionen [*perevorot*] kommer huvudsakligen att komma till stånd med hjälp av arbetarnas ansträngningar – proletariatet och bönderna. Med denna revolution ska de ta allt som samhällsförhållandena låter dem ta – [och] de viktigaste av dessa förhållanden är hur omfattande deras egen medvetenhet är. De ska inte på förhand begränsa revolutionens omfattning till borgarklassens förmån, utan tvärtom ska de förvandla den till en permanent [*permanentij*] revolution, steg för steg kasta ut borgarklassen från de ställningar den har ockuperat, ge signalen till en europeisk revolution och sedan skaffa ny styrka därifrån.⁹⁴

- 92 1898 hade Parvus skrivit om ”böndernas allmänt reaktionära karaktär” i Västeuropa: ”Bönderna förmås bara med största svårighet till politiska aktioner ... Politiskt är bönderna *passiva* ... Det är detta orubbliga lugn, denna böndernas politiska likgiltighet, som underbygger myten om bönderna som en stöttepelare för det politiska etablissemang som de styrs av ... Närhelst de europeiska bönderna under detta århundrade har gått till politisk handling har de alltid gjort det som *oppositionell kraft*. De har låtit sig göras till idioter av äventyrare och kvacksalvare från Napoleon den lille till Boulanger och Shlawrdt [sic], men det var just deras sätt att protestera mot den existerande samhällsordningen.” (Se Parvus, ”The Peasantry and the Social Revolution” (1898), i Tudor och Tudor, *op cit*, s 197.) Trots dessa betänkligheter hoppades Parvus och Trotskij att böndernas jordhunger i Ryssland skulle få dem att stöda socialdemokratin istället för liberalerna eller socialistrevolutionärerna.
- 93 I detta sammanhang är det värt att nämna att Trotskij uttryckligen avstod från att betona Rysslands *ekonomiska underutveckling* som ett hinder för den permanenta revolutionen, och omnämnde istället särskilt hotet om en inhemsk kontrarevolution med stöd från en väpnad utländsk intervention. Vad detta innebar för den ekonomiska politiken efter 1917 utvecklas i Day, *Leo Trotsky and the Politics of Economic Isolation*, Cambridge: Cambridge University Press 1973.
- 94 Citerat av Maureen Perrie, ”The Socialist Revolutionaries on 'Permanent Revolution'”, *Soviet Studies*, 24, 3 1973, s 411.

Lenin om en "oavbruten revolution"

Revolutionen 1905 ledde till en programmatisk brytning mellan den ryska socialdemokratins två huvudströmningar. Medan mensjevikererna höll kvar vid tanken att den demokratiska revolutionens framtid var beroende av en allians mellan proletariatet och borgarklassen antog Lenin en mellanposition mellan Plechanov och Trotskij. För honom var revolutionens mål att skapa bästa möjliga villkor för kapitalismens utveckling, och dess centrala problem var jordbruksfrågan. Borgarklassen kunde inte lösa denna uppgift. Av rädsla för masskampen var kapitalisterna beredda att nå en kompromiss med jordägarna och tsaren, vilket skulle leda till en långsam och plågsam utveckling av den ryska kapitalismen längs preussiska linjer.

Lenin hävdade att revolutionen bara kunde segra med hjälp av en allians mellan proletariatet och bönderna, och att den därför skulle tvingas göra kraftigare ingrepp i privategendomen än de klassiska borgerliga revolutionerna. När dessa två klasser grep makten skulle de upprätta en gemensam "demokratisk diktatur" och utropa en republik, åttatimmarsdagen och en mycket radikal jordreform (inklusive nationalisering *av jord*), vilket skulle göra det möjligt för Ryssland att slå in på det Lenin kallade "den amerikanska vägen för en borgerlig utveckling".⁹⁵ Det är nästan säkert att Lenin utvecklade denna tanke utifrån en artikel av Karl Kautsky om jordbruksfrågan i Ryssland, som innehöll långa citat från Marx' kritik av Henry Georges förslag om en odelad skatt liksom direkta hänvisningar till det amerikanska nybyggarsystemet.⁹⁶ Lenin hyllade Kautskys "utmärkta arbete" som en "redogörelse för de allmänna grunderna för de socialdemokratiska åsikterna i frågan".⁹⁷ Han väntade sig nationalisering av jorden för att befria bönderna från godsägarnas utsugning, men fram tills dess det ägde rum en socialistisk revolution i väst skulle den ryska revolutionen inte gå så långt som att nationalisera alla produktionsmedel.

I den upprymda stämning som rådde på den tiden gjorde Lenin emellanåt andra uttalanden som gick utöver detta schema. I september 1905 gjorde han till exempel den berömda kommentaren:

från den demokratiska revolutionen skall vi omedelbart börja övergå till den socialistiska revolutionen, just i den mån våra krafter, det medvetna och organiserade proletariatets krafter det medger. Vi är för en oavbruten revolution. Vi kommer inte att stanna på halva vägen.⁹⁸

Men sådana anmärkningar var utbrott av entusiasm som gick mot de officiella framställningarna av den bolsjevikiska politiken som den senare utvecklades i Lenins egna skrifter. I en not som inte publicerades förrän 1926 oroade sig Lenin några få månader senare för att de ryska arbetarna säkert skulle lida nederlag om inte det västeuropeiska proletariatet skulle komma till deras hjälp:

Den andra segern blir *den socialistiska omvälvningen i Europa*. De europeiska arbetarna kommer att visa oss, "hur det skall göras", och då skall vi samman med dem genomföra den socialistiska omvälvningen.⁹⁹

Kautsky, Lenin och Trotskij

I och med att Lenin slutligen ledde bolsjevikererna till seger 1917 överdriver beskrivningarna av

95 För Lenins analys av "den amerikanska vägen för en borgerlig utveckling" se hans böcker *Material för förberedelsen av program för RSDAP* (1902, kapitlet "Uttalande om Plechanovs andra förslag") på marxistarkiv.se och "New Data on the Laws Governing the Development of Capitalism in Agriculture" (1915), i *Collected Works*, band 22,.

96 Kautsky, "Die Agrarfrage in Russland", *Die Neue Zeit*, 24, 1 1905, s 412-423. För en ytterligare analys av Lenins teori se Gaido, *The Formative Period of American Capitalism: A Materialist Interpretation*, London: Routledge 2006, s 28-48.

97 Lenin, *Revideringen av arbetarpartiets agrarprogram*, på marxistarkiv.se, del "II: Fyra strömningar inom socialdemokratien i frågan om agrarprogrammet".

98 Lenin, *Socialdemokratins förhållande till bonderörelsen*, på marxistarkiv.se, s 5.

99 Lenin, *Revolutionens etapper, riktning och perspektiv*, på marxistarkiv.se. Kursivering i original.

denna period ofta hans inflytande vid tiden för den första ryska revolutionen. Som de dokument vi har samlat klart visar går det inte att få någon verklig förståelse av debatten om den permanenta revolutionen utan att först erkänna Karl Kautskys roll. Centrum för marxistiskt teoretiskt arbete före Första världskrigets utbrott var inte Ryssland utan Tyskland, hem för Marx och Engels och Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD) som var Andra internationalens viktigaste parti. Till och med ledarna för den ryska socialdemokratins mest extrema delar såg sig själva som trogna lärjungar till SPD-ledarna Bebel och Kautsky. Som Trotskij framställde det ”*betraktade Lenin*” fram till 4 augusti 1914

Kautsky som sin lärare och betonade ideligen detta ... När Lenin talade om mensjevismen som socialdemokratins opportunistiska flygel, jämförde han den inte med kautskyismen utan med revisionismen. Dessutom såg han bolsjevismen som den ryska formen av kautskyism, som i hans ögon under den perioden var identisk med marxismen.¹⁰⁰

Enligt Trotskij såg Lenin den bolsjevikiska läran som ”endast en översättning till ryska förhållanden av Bebels och Kautskys tendens.”¹⁰¹ I inledningen från 1922 till sin bok *1905* gjorde Trotskij denna bedömning av Kautskys roll:

Redan på den tiden hade debatten om den ryska revolutionens karaktär spridit sig utanför den ryska socialdemokratin, och hade uppmärksammats av ledande delar inom världssocialismen. Den mensjevikiska uppfattningen om en borgerlig revolution utvecklades allra mest pliktstroget, det vill säga allra sämst och mest uppriktigt, i Tjerevanins bok.¹⁰² Så fort den kom ut grep de tyska opportunisterna med glädje tag i den. På Kautskys förslag skrev jag en analytisk recension av Tjerevanins bok i *Neue Zeit*.¹⁰³ På den tiden anslöt sig Kautsky själv helt och fullt till mina uppfattningar. Precis som Mehring (som nu är död)¹⁰⁴ antog han åsikten om en ”permanent revolution”. Idag har Kautsky i efterhand anslutit sig till mensjevikernas led. Han vill begränsa sitt förflutna till dagens nivå. Denna förfalskning tillfredsställer visserligen ett osäkert teoretiskt samvete, men stöter på hinder i form av tryckta dokument. Det Kautsky skrev under sin tidigare – bättre! – vetenskapliga och litterära period (hans svar till den polska socialisten Ljusnia,¹⁰⁵ hans studier av ryska och amerikanska arbetare,¹⁰⁶ hans svar på Plechanovs frågor angående den ryska revolutionens karaktär,¹⁰⁷ etc) var och förblir ett skoningslöst tillbakavisande av mensjevismen och ett fullständigt teoretiskt rättfärdigande av bolsjevikernas senare politiska taktik, som tjockskallar och överlöpare, idag med Kautsky i ledningen, anklagar för att vara äventyrs-politik, demagogi och bakunism.¹⁰⁸

Med ”bolsjevikernas senare politiska taktik” menade Trotskij givetvis sin egen taktik den permanenta revolutionen som Lenin *de facto* anammade i sina ”Apriltoser” 1917.¹⁰⁹ Men Kautsky var den första västeuropeiska marxist som begagnade sig av den permanenta revolutionen i samband med händelser i det ryska tsardömet. Han hjälpte till att ta initiativ till debatten om den permanenta revolutionen med sin artikel ”Slaverna och revolutionen”, som publicerades i *Iskra* den 10 mars 1902. Och hans inledning till den polska utgåvan av *Kommunistiska Manifestet* 1903 innehöll en uttrycklig hänvisning till ”Centralledningens hänvändelse till Kommunistiska förbundet” från mars 1850, och till ”en borgerlig revolution som, när den blir permanent, växer utöver sina egna gränser

100 Trotskij, *Bort med tassarna från Rosa Luxemburg*, på marxistarkiv.se, s 1.

101 *Ibid.*

102 F A Tscherevanin, (pseudonym för Fedor Andrejevitj Lipkin), *Das Proletariat und die russische Revolution*, Mit einer Vorrede von H Roladn-Holst und einem Anhang vom Übersetzer S Lewitin, Stuttgart: J.H.W. Dietz 1908.

103 Trotskij tog med sin recension av Tjerevanins bok som bilaga i *Året 1905*, Farsta: Rättvisböcker 2011, s 273-286.

104 Syftar på Franz Mehring, *The Revolution in Permanence*, 1 november 1905. Se även i denna bok.

105 Kautsky, *Revolutionära frågor* (februari 1904), som finns med i denna bok.

106 Kautsky, *Den amerikanska arbetaren* (februari 1906), som finns med i denna bok.

107 Kautsky, *Den ryska revolutionens drivkrafter och dess framtidsutsikter*, på marxistarkiv.se.

108 Trotskij, *Året 1905*, s 8-9.

109 Lenin, *Om proletariatets uppgifter i den nuvarande revolutionen*, på marxistarkiv.se.

och av sig själv utvecklas till en proletär revolution.”¹¹⁰

Efter att revolutionen hade brutit ut 1905 använde Kautsky också upprepade gånger uttrycket ”permanent revolution” i en rad artiklar som publicerades i juli i *Die Neue Zeit* under rubriken ”Konsekvenser av den japanska segern och socialdemokratien”.¹¹¹ Det var andra gången orden nämnts i den västeuropeiska marxistiska pressen, efter Rosa Luxemburgs artikel ”Efter första akten”.¹¹² I december 1905 publicerade Kautsky artikeln ”Gamla revolutioner och en ny”, där han förkunnade att den ryska revolutionen ”lovar ... att inleda en period av europeiska revolutioner som kommer att sluta med *proletariatets diktatur* som röjer vägen för att inrätta ett *socialistiskt samhälle*.”¹¹³ Följande månad gav han på nytt ut den del av sin bok om den franska revolutionen som beskrev sansculotternas politik 1793-1794 som en politik av permanent revolution. Det dokumentet stod att läsa i *Festschrift 1649-1789-1905* som gavs ut till minne av första årsdagen av den ”Blodiga söndagen”.¹¹⁴ I november 1906, slutligen, skrev han sitt svar på Plechanovs frågor om den ryska revolutionens karaktär och de ryska socialisternas uppgifter, ”Den ryska revolutionens drivkrafter och dess framtidsutsikter”,¹¹⁵ som Trotskij kallade ”den bästa framställningen av mina egna åsikter”.¹¹⁶ Alla dessa artiklar av Kautsky har tagits med i denna antologi.

Medan Trotskij ansåg att Kautskys svar till Plechanov var en bekräftelse av hans egen teori om den permanenta revolutionen så beskrev även Lenin det som ”ett lysande försvar av den bolsjevikiska taktikens *grundläggande principer*”, som istället riktade in sig på proletariatets och böndernas ”demokratiska diktatur”. Lenin kommenterade:

Kautskys analys övertygar oss fullständigt. Han har helt och fullt bekräftat vårt påstående att vi försvarar den revolutionära socialdemokratins ståndpunkt mot opportunisten och inte skapar någon sorts ”speciell” bolsjevikisk strömning.¹¹⁷

Lenin återvände också till denna tanke i sin bok *Socialdemokratins agrarprogram i den första ryska revolutionen, 1905-1907*:

ända från revolutionens början, våren och sommaren 1905 ... [påvisade bolsjevikerna klart] källan till våra taktiska skillnader, de utarbetade begreppet bonderevolution som en av formerna för den borgerliga revolutionen och definierade dess seger: ”proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”. Den största ideologiska erövring, som bolsjevismen hittills gjort inom den internationella socialdemokratien var Kautskys uppträdande med artikeln om den ryska revolutionens drivkrafter.¹¹⁸

Det faktum att både Trotskij och Lenin kunde göra anspråk på Kautskys stöd berodde på att Kautsky formulerade sitt svar till Plechanov mycket noga. Kautsky kunde inte läsa ryska dokument

110 Kautsky, ”Vorrede zur polnischen Ausgabe der Kommunistischen Manifestes u.d.T.: Wie weit is das *Kommunistische Manifest* veraltet?”, *Leipziger Volkszeitung*, nr 169, 170, 172: 23, 25, 27 juli 1904, *Freie Presse*, Elberfeld-Barmen, nr 175, 176, 177, 28, 29, 30 juli 1904. Även i denna bok.

111 Kautsky, ”Die Folgen des japanischen Sieges und die Sozialdemokratie”, *Die Neue Zeit*, 23, 2 1905: 460-468, 492-499, 529-537. Även i denna bok.

112 Luxemburg, ”Nach dem ersten Akt”, *Die Neue Zeit*, 23, 1 1905: 610-614. Även i denna bok.

113 Kautsky, *Gamla revolutioner och en ny*, på marxistarkiv.se, s 3.

114 Kautsky, ”Die Sansculotten der französischen Revolution” (Aus: Kautsky, *Die Klassengesetze von 1789: Zum hundertjährige Gedenktage der grossen Revolution*, Stuttgart: Dietz 1889), i *Festschrift 1649-1789-1905*, s 11-12. Även i denna bok.

115 Kautsky, *Den ryska revolutionens drivkrafter och dess framtidsutsikter*, på marxistarkiv.se.

116 Trotskij, ”Letter to Kautsky”, 11 augusti 1908, Kautsky-arkivet, International Institute of Social History Amsterdam, citerat i Moira Donald, *Marxism and Revolution: Karl Kautsky and the Russian Marxists, 1902-1924*, New Haven: Yale University Press 1993, s 91.

117 Lenin, ”The Proletariat and its Ally in the Russian Revolution”, 10 (23) december 1906, i *Collected Works*, band 11, s 372-373.

118 Lenin, *Socialdemokratins agrarprogram i den första ryska revolutionen, 1905-1907*, i *Samlade skrifter i urval*, Stockholm: Arbetarkultur 1934, band 5, s 296.

på originalspråket och ville inte förvärta meningsskiljaktigheterna mellan Trotskij och Lenin rörande böndernas framtida roll. Men han klargjorde att det med tanke på styrkeförhållandena mellan klasserna i det ryska samhället var uteslutet med ett block mellan arbetarpartiet och de borgerligt liberala kadeterna, som Plechanov tänkte sig. Jordbruksreformen var den borgerliga revolutionens kärna, och borgarklassen skulle aldrig stöda konfiskering av jordegendomar utan kompensation. Småbourgeoisien i städerna var i sin tur alltför svag för att spela den roll den hade tagit på sig i Pariskommunen under den franska revolutionen. Följaktligen skulle de socialdemokratiska arbetarna bli tvungna att gripa makten tillsammans med bönderna, och därefter kunde en hel rad möjliga varianter utvecklas beroende på bondekrigets omfattning och revolutionens spridning utanför Rysslands gränser. På det hela taget måste det sägas att Kautskys argument gav mer stöd åt Trotskij's formulering "proletariatets diktatur med stöd från bönderna" än Lenins "proletariatets och böndernas demokratiska diktatur", Hursomhelst finns det ingen tvekan om att Kautsky var vida respekterad inom den ryska socialdemokratins samtliga kretsar och alla var lika ivriga att åberopa hans auktoritet.

Karl Kautsky och Rosa Luxemburg under den första ryska revolutionen

Kautskys egen radikalisering under denna period berodde delvis på Rosa Luxemburgs inflytande. Hon talade polska och ryska flytande och skrev ofta under på den permanenta revolutionen och användandet av den politiska masstrejken både i Ryssland och Västeuropa. Karaktären på detta inflytande går att bedöma utifrån de fyra artiklar som finns med i denna antologi, varav en, "Efter första akten", publicerades i den västeuropeiska socialdemokratiska pressen efter den Blodiga söndagen,¹¹⁹ medan en annan, "Den ryska revolutionen" (20 december 1905), publicerades i samma samling som Kautskys "Gamla revolutioner och en ny" för att beteckna ettårsminnet av händelsen.

En kort anekdot visar hur Kautsky och Luxemburg på den tiden försvarade varandra, inte bara mot den borgerliga fienden utan också mot det tyska SPD:s höger, som ogillade Luxemburgs krav att omfatta masstrejken. I april 1906 tvingades Kautsky stöda Luxemburg, som då ledde revolutionen i Warszawa och tillsammans med Leo Jogiches hade arresterats den 4 mars 1906. Enligt en av fackföreningarnas tidningar, *Zeitschrift für Graveure und Ziseleure*, fanns det "vanliga dödliga" som kunde vittna om och intyga att "kamrat Luxemburg [hade] 'dillat' vid ett möte i Berlin att fackföreningar var något 'ont'". Kautsky svarade att det

inte var kamrat Luxemburg som urholkade relationerna mellan partiet och fackföreningarna utan de fackliga funktionärer och redaktörer som har antagit Rexhäuser¹²⁰ som modell. Det inskränkta hatet bland dessa element mot all annan sorts arbetarrörelse än den som sätter upp högre mål än fem öre mer i timmen är förvisso något "ont".

Kautsky avfärdade fackföreningsledarnas anklagelser och protesterade dessutom:

Det är något nytt i vår rörelse, faktiskt utan motstycke, att kamrater slungar ut sådana orimliga och lättsinniga anklagelser mot en av den proletära klasskampens ledare just vid en tidpunkt när alla friheters bödel har arresterat henne och gjort henne försvarslös just på grund av hennes outröttliga kamp i proletariatets tjänst. Till och med våra borgerliga motståndare, åtminstone de mer anständiga – de är förvisso inte många – undvek att angripa kamrat Luxemburg ... [ändå] går ett fackligt organ hand i hand med de mest ökända och skamlösa av den kapitalistiska och aristokratiska [*Junkertum*] pressens lakejer.¹²¹

119 Rosa Luxemburg, "Nach dem ersten Akt", *Die Neue Zeit*, 23, 1 1905: 610-614. Även i denna bok.

120 Ludwig Rexhäuser var redaktör för *Correspondent für Deutschlands Buchdrucker und Schriftgiesser*, organ för tryckeriarbetarnas fackförening (*Verbandes der Deutschen Buchdrucker*). Luxemburg, "Die zwei Methoden der Gewerkschaftspolitik", *Die Neue Zeit*, 25, 1 1907, även i *Gesammelte Werke*, band 2, s 182-187.

121 Kautsky, "Genossin Luxemburg über die Gewerkschaften", *Vorwärts*, nr 8 (18 april) 1906. Återgiven i Leo Stern (red), *Die russische Revolution von 1905-1907 im Spiegel der deutschen Presse*, Berlin: Rutten & Loening 1961, band 6, s 1548-1549.

Förutom att de delade förväntningarna på en revolutionär seger i Ryssland så hade Rosa Luxemburg och Karl Kautsky samma onda aningar om de tyska fackliga (och senare även parti-) funktionärernas alltmer konservativa karaktär. Kautsky tog upp frågan om den ökande byråkratiseringen i september 1906 vid partiets kongress i Mannheim. Bakgrunden till kongressen var en bitter strid mellan ledarna för Fria (socialdemokratiska) fackföreningarnas huvudkommission och SPD:s ledning om den politiska masstrejken, som hade använts med förödande effektivitet under kampen mot den ryska tsaren.

22-27 maj 1905 gick de Fria fackföreningarnas femte kongress, som sammanträdde i Köln, öppet mot all användning av den politiska strejken. Huvudkommissionens talesman i denna fråga, Theodor Bömelburg, som också var ordförande för byggnadsarbetarnas fackförening, angrep inte bara SPD:s vänster utan till och med Eduard Bernstein (som inte såg generalstrejken som ett revolutionärt sätt att besegra den reformistiska parlamentarismen utan bara som ett medel för att försvara parlamentet och de demokratiska rättigheterna mot reaktionära angrepp). Bömelburg förkunnade att ”vi för att utvidga vår organisation behöver lugn och ro [*Ruhe*] i arbetarrörelsen”.¹²² Resolutionen som antogs av Kölnkongressen förkastade masstrejken som politisk taktik och förbjöd till och med ”spridning” (det vill säga propaganda eller diskussion) av detta kampmedel. Den hävdade också att masstrejken förespråkades av ”anarkister och personer utan erfarenheter av ekonomisk kamp” och varnade arbetarna för ”att undvika att låta sig hindras i det dagliga arbetet att stärka arbetarnas organisationer genom att anta och främja sådana tankar.”¹²³

Trots det godkände det tyska socialdemokratiska partiet vid kongressen i Jena den 17-23 september 1905 i princip användandet av politiska masstrejker. Gentemot beslutet vid fackföreningskongressen i Köln antog den en resolution som stödde tanken på en strejk under kampen för parlamentariska och demokratiska rättigheter, även om den på Bebels enträgna inrådan också beskrev strejken som en försvarstaktik mot ett förväntat angrepp från borgarklassen mot den socialistiska rörelsens framsteg.¹²⁴ Men den 16 februari 1906 höll SPD:s ledning och Huvudkommissionen en hemlig konferens som ledde fram till en överenskommelse där partiledarna lovade att om möjligt förhindra en masstrejk och ensam ta bördan av ledarskap om den ändå skulle bryta ut. Nyheter om den hemliga överenskommelsen läckte ut och vållade ilska inom SPD:s revolutionära del. Det var mot denna bakgrund som Rosa Luxemburg samma månad som Mannheimkongressen (september 1906) publicerade sin berömda broschyr *Masstrejk, parti och fackföreningar*, som försvarade taktiken med masstrejker som den viktigaste lärdomen från den första ryska revolutionen och med eftertryck ställde massornas spontana revolutionära initiativ mot den konservativa politik som fackföreningsledarna stödde.¹²⁵

I sitt tal till Mannheimkongressen ställde Kautsky öppet frågan om den ökande byråkratiseringen av själva partiet:

När vårt parti blev större har det i viss mening blivit en ganska ohanterlig apparat. Det är inte så lätt att få in nya tankar och aktioner i denna apparat. Om nu fackföreningarna vill ha lugn och ro vad öppnar det för perspektiv för oss om de sätter sig fast på denna redan ohanterliga partikropp

122 Bömelburg, ”Die Stellung der Gewerkschaften zum Generalstreik”, i *Protokoll der Verhandlungen des fünften Kongresses der Gewerkschaften Deutschlands, abgehalten zum Köln am Rhein, vom 22 bis 27 Mai 1905*, Berlin: Verlag der Generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands, s 115 ff. Återgivet i Antonia Grunenberg (red), *Die Massenstreikdebatte: Beiträge von Parvus, Rosa Luxemburg, Karl Kautsky und Anton Pannekoek*, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt 1970, s 353.

123 Luxemburg, ”Die Debatten in Köln”, *Sächsische Arbeiter-Zeitung*, nr 140, 21 juni, återgivet i *Gesammelte Werke*, band I/2, s 580-586.

124 Kautsky, ”Der Parteitag von Jena”, *Die Neue Zeit*, 24, 1 1905: s 5-10. Luxemburg, ”Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands vom 17 bis 23 September 1905 in Jena”, återgivet i *Gesammelte Werke*, band I/2, s 595-604.

125 Angående SPD:s kongress i Mannheim se Luxemburg, ”Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands vom 23 bis 29 September 1906 in Mannheim”, *Gesammelte Werke*, band II, s 171-176.

som bromsar?¹²⁶

Kongressen i Mannheim ledde så småningom fram till en kompromiss mellan SPD:s ledning och Huvudkommissionen som gav fackföreningsledarna ett faktiskt veto över användandet av en politisk masstrejk. Den radikala *Leipziger Volkszeitung* drog den bittra slutsatsen att tio års kamp mot revisionismen hade varit förgäves, ”ty revisionismen som vi har dödat i partiet återuppstår på nytt med större styrka i fackföreningarna.”¹²⁷ Fackföreningsledarnas förmåga att tvinga på SPD sin egen linje härrörde ur två viktiga källor: fackföreningarnas enorma medlemsantal och deras ännu större ekonomiska resurser gentemot partiet.¹²⁸

RSDAP:s femte kongress (London, maj 1907)

Rosa Luxemburgs studie om *Masstrejk, parti och fackföreningar* försökte blåsa in den ryska revolutionens anda i den tyska socialdemokratins förstockade apparat. Men 1907 var den ryska revolutionen på reträtt samtidigt som den tyska socialdemokratin led sitt första stora nederlag. Det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets femte kongress sammanträdde i London mellan 30 april till 19 maj 1907, och den följde på det ökända ”hottentottvalet” i Tyskland, där en våg av imperialistisk chauvinism ledde till att socialdemokraterna förlorade 38 platser i riksdagen.¹²⁹ 336 delegater deltog på den ryska kongressen: 105 bolsjeviker, 97 mensjeviker, 57 Bund-medlemmar, 44 polska socialdemokrater, 29 lettiska socialdemokrater och 4 icke-fraktionella delegater. Med stöd från polackerna och letterna säkrade bolsjevikerna sig en stabil majoritet.¹³⁰ Eftersom framtidsutsikterna av en

126 SPD *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands: abgehalten von 23 bis 29 September 1906*, Berlin: Buchhandlung Vorwärts 1906. Delar återgivna i Stern (red), *op cit*, band 6, s 1762-1763.

127 Carl Schorske, *German Social Democracy, 1905-1917: The Development of the Great Schism*, New York, Russell & Russell 1970, s 52.

128 Från 215.000 medlemmar 1892 steg medlemsantalet i de socialdemokratiska Fria fackföreningarna till mer än 1,1 miljoner 1904 och 2,5 miljoner åter för Första världskrigets utbrott, och lämnade de liberala Hirsch-Dunckerförbunden och de kristna fackföreningarna bakom sig (med 106.000 respektive 218.000 medlemmar 1913). Se Michael Schneider, *A Brief History of the German Trade Unions*, Bonn: J H W Dietz 1991, s 70, 75. När SPD 1906 genomförde sin första medlemsräkning framkom att deras medlemsantal var 348.327 mot Fria fackföreningarnas 1.689.709. 1913 var förhållandet fortfarande två och en halv till fackföreningarnas fördel. Dessutom var partiets inkomster för verksamhetsåret 1906-1907 1.191.819 mark. Fackföreningarnas var 51.396.784 mark, omkring femtio gånger större. Inte överraskande steg andelen fackliga funktionärer i SPD:s riksdagsgrupp från 11,6% 1893 till 32,7% 1912. (*Ibid*, s 92.)

129 Den efterföljande debatten om imperialism och kolonialism resulterade i den första analysen av imperialismen i bokform i marxistiska kretsar. Parvus skrev *Die Kolonialpolitik und der Zusammenbruch* (Leipzig: Verlag der Leipziger Buchdruckerei Aktiengesellschaft 1907) till Andra internationalens stundande kongress i Stuttgart (6-24 augusti 1907). Se recensionen av denna bok i Hilferding, ”Review aus Parvus, *Die Kolonialpolitik*”, *Die Neue Zeit*, 25, 2 1907, s 687-688. Omedelbart efter kongressen gav Kautsky ut sin broschyr *Socialism and Colonial Policy* (London: Athol Books 1975). Stuttgartkongressen antog en resolution om militarismen, vars avslutande stycken hade utarbetats av Lenin och Luxemburg och förespråkade en politik som senare skulle bli känd under parollen: ”förvandla det imperialistiska kriget till ett inbördeskrig”:

”Om ett krig hotar att bryta ut är det de arbetande klassernas och deras parlamentariska representanters plikt i de berörda länderna att med stöd av Internationella socialistiska byråns samordnande verksamhet uppbjuda alla krafter för att förhindra krigsutbrottet med de medel de anser vara mest effektiva, vilka givetvis varierar beroende på den skärpta klasskampen och den övergripande politiska situationen. Om kriget trots allt detta ändå skulle bryta ut är det deras plikt att med alla krafter utnyttja den ekonomiska och politiska krisen som kriget skapar för att sporra massorna och på så sätt påskynda avskaffandet av det kapitalistiska klassherraväldet.”

Stuttgartresolutionen om ”Militarism och internationella konflikter” återges i James Joll (red), *The Second International 1889-1914*, London: Routledge & K Paul 1974, s 206-208.

130 Dagordningen innehöll 12 punkter (de socialdemokratiska representanternas aktivitet i duman; förhållandet mellan fackföreningarna och partiet; partisanaktioner; arbete i armén; internationalens kommande kongress i Stuttgart etc) av vilka den viktigaste var den tredje, som handlade om RSDAP:s inställning till de borgerliga partierna. Se Lenin, ”The Fifth Congress of the Russian Social-Democratic Labour Party, April 30-May 19 (May 13-June 1)”, i *Collected Works*, band 16. [Delvis översatt till svenska, se nedan – öa.]

”permanent revolution” uppenbarligen minskade betonade Lenin i sitt ”Tal om hållningen till borgerliga partier” återigen böndernas och jordbruksfrågans centrala plats i Ryssland:

Bolsjevikerna ... hävdade otvetydigt att vår revolution till sitt sociala och ekonomiska innehåll var en borgerlig revolution. Detta innebär att revolutionens syften, den revolution som nu äger rum i Ryssland, inte går utöver det borgerliga samhällets gränser. T o m den mest totala seger för den nuvarande revolutionen – med andra ord, uppnåendet av den allra mest demokratiska republik, och konfiskationen av alla jordagods av bönderna – skulle på intet sätt beröra grundvalarna för det borgerliga samhällssystemet. Privategendomen till produktionsmedlen (eller privat brukande av jorden oavsett juridisk ägare) och varuekonomi kommer att bestå. Det kapitalistiska samhällets motsättningar – och den viktigaste av dem är motsättningen mellan lönearbete och kapital – kommer inte bara att bestå utan att bli alltmer akuta och djupgående, att utvecklas i en mer omfattande och ren form.¹³¹

För Lenin var nyckeln till att intensifiera den revolutionära kampen i Ryssland att överta godsägarnas och kungafamiliens gods och öppna vägen för ett småskaligt privat jordbruk istället för både de feodala godsägarna och den förtvinande byakommunen: ”konfiskationen av jordagods och den jämlika uppdelningen av dem att innebära en mycket snabb utveckling av kapitalismen, den form av borgerligt demokratisk revolution som är mest fördelaktigt för bönderna.”¹³² En seger för bönderna förutsatte det ”totala förintandet av godsägarväldet”, och bara proletariatet kunde fullborda denna seger genom att ”förmå en stor sektor av bondeklassen att följa deras ledning.” Lenin upprepade en välbekant slutsats: ”Den nuvarande revolutionens seger i Ryssland är bara möjlig i form av en revolutionär demokratisk diktatur av proletariatet och bönderna.”¹³³ Vad gäller Trotskij, som använde större delen av sitt eget tal till att kritisera de mensjevikiska förhoppningarna på en borgerlig revolution, tillade Lenin denna kommentar:

Några ord om Trotskij. Jag har inte tid att här uppehålla mig vid våra meningsskiljaktigheter med honom. Jag vill bara anmärka att Trotskij i sin bok *Till partiets försvar* i tryck uttalade sin solidaritet med Kautsky, som skrev om den ekonomiska intressegemenskapen mellan proletariatet och bönderna i den nuvarande revolutionen i Ryssland. Trotskij kungjorde det tillåtliga och nyttiga i ett vänsterblock mot den liberala bourgeoisien. Dessa fakta är tillräckliga för att jag ska kunna hävda att Trotskij har kommit närmare våra ståndpunkter. Helt åtskilt från frågan om den ”oavbrutna revolutionen”, har vi här en samstämmighet på grundläggande punkter i frågan om hållningen mot borgerliga partier.¹³⁴

Lenins hänvisning till Kautsky gällde den sistnämndas artikel ”Den ryska revolutionens drivkrafter och dess framtidsutsikter”, som var Kautskys svar på Plechanovs tidigare frågor. Eftersom Trotskij befann sig i ett ingenmansland mellan de bolsjevikiska och mensjevikiska fraktionerna gav kongressens organisatörer honom femton minuter att tala som företrädare för en ”specialtendens”.¹³⁵ Trotskij utnyttjade tillfället för att påminna Plechanov om hans eget förflutna:

Jag vill bara slå fast en sak: om, som Plechanov förutspådde, den revolutionära rörelsen i Ryssland segrar som arbetarrörelse, då är proletariatets seger i Ryssland bara möjlig som proletariatets revolutionära seger – annars är den överhuvudtaget inte möjlig.

I sin bok *Den permanenta revolutionen* erinrade sig Trotskij att Lenin vid detta tillfälle:

inte förlät mig min koncilianta hållning gentemot mensjevikerna – och det med rätta – [och han] uttalade sig om mitt tal med en medvetet betonad reservation ... eftersom jag stod utanför den bolsjevikiska fraktionen. Trots detta – eller snarare: tack vare detta – lämnar hans ord inget

131 *Lenin, RSDAP:s femte kongress 30 april-19 maj (13 maj-1 juni) 1907*, på marxistarkiv.se, s 1.

132 *Ibid*, s 6.

133 *Ibid*, s 2.

134 *Ibid*, s 9.

135 Trotskij's tal finns som tillägg i *1905*, Farsta: Rättviseböcker 2011, s 275-284.

utrymme för falska tolkningar. Lenin upprättade ”solidaritet mellan oss om de grundläggande punkterna i frågan” om förhållandet till bönderna och den liberala bourgeoisien.¹³⁶

På våren 1907 befann sig Trotskij i en alltmer besvärlig position av att vara varken mensjevnik eller bolsjevnik – de två fraktioner som dominerade kongressen – men i frågan om proletariats förhållande till andra klasser förklarade han sin sympati med Rosa Luxemburg, vars tal i frågan om relationerna till de borgerliga partierna vi också har översatt för första gången i denna bok.¹³⁷ Luxemburg framförde officiella hälsningar till den ryska kongressen från SPD, och tillskrev både de senaste valförlusterna i Tyskland och den ryska revolutionens svårigheter till liberalernas förräderi, de liberaler som hade blivit ”reaktionens beklämnande smilfinkar”. Hon avvisade mensjevnikernas teori om en revolutionär liberalism som ”ett påhitt och ett fantasifoster” och ifrågasatte också Lenins förhoppning att bönderna någonsin skulle kunna skapa ett sammanhängande parti som skulle kunna ingå någon sorts ”vänsterblock” med arbetarna. Bönderna kunde i bästa fall iscensätta ett spontant *Jacquerie*,* men

bonderörelser är helt oförmögna att spela en självständig roll och är i alla historiska sammanhang underordnade andra klassers ledning, klasser som är mer energiska och klarare definierade.¹³⁸

För Luxemburg, precis som för Trotskij, var de ryska arbetarnas enda verkligt pålitliga allierade kamrater i andra länder, på vars stöd den ryska revolutionen till syvende och sist berodde.

Centrism och marxism: Karl Kautsky och Rosa Luxemburg efter 1910

Även om Trotskij och Luxemburg knöt framtidsutsikterna av en permanent revolution till händelser i Västeuropa, så finns det också ett stycke i Trotskijs *Resultat och framtidsutsikter* som, trots att den skrevs 1906 helt klart förutsåg en fortsatt nedgång för det revolutionära engagemanget i SPD när entusiasmen för den ryska revolutionen väl hade lagt sig. Trotskij talade om faran för ”inre tröghet” och oroade sig för att en ökande ”konservatism” i det tyska partiet skulle kunna beröva det sitt revolutionära syfte:

*Som en konsekvens ... kan socialdemokratin, som är en organisation som förkroppsligar proletariats politiska erfarenhet, i ett visst ögonblick bli ett direkt hinder för en öppen konflikt mellan arbetarna och den borgerliga reaktionen. Med andra ord: de proletära partiernas propagandistisk-socialistiska konservatism kan i ett visst ögonblick hålla tillbaka proletariats direkta kamp för makten.*¹³⁹

När Trotskij skrev dessa rader var Karl Kautsky den sista person han hade i åtanke. Men inom några år föll Kautsky till föga för de förslappande tendenser i det tyska partiet som han hade varit en av de första att larma om. De tyska fackliga ledarnas mer än tio år långa utmattningskrig mot maststrecken och partiets vänster slutade med att partiledningens och fackföreningsapparats intressen smälte samman. Med sin parlamentariska apparat att försvara blev partiet lika fast förankrat i det politiska

136 Trotskij, *Den permanenta revolutionen*, på marxistarkiv.se, s 51-52. (Kapitel 4, ”Hur såg teorin om den permanenta revolutionen ut i praktiken?”)

137 Rosa Luxemburg talade tre gånger vid Londonkongressen. Hennes första tal översattes till engelska av Raja Dunajevskaja och har nyligen blivit återutgivet i en samling av hennes skrifter: ”Address to the Fifth Congress of the Russian Social-Democratic Labor Party” i Peter Hudis och Kevin B Anderson (red), *The Rosa Luxemburg Reader*, New York: Monthly Review Press 2004, s 200-207. Till denna bok har vi översatt hennes andra tal och avslutande anmärkningar.

* **Jacquerie** var ett bondeuppror i norra Frankrike 1358, under hundraårskriget – öa.

138 RSDAP, *otokolij i stenografi tjeskie otjetij sez dov i konferentsij Kommunistitjeskoj Partij Sovjetskovo Sojuza: Pjaty Londonskij sez d RSDRP Aprel-Mai 1907 goda: protokolij*, Moskva: Gosudarstvennoje Izdatelstvo Polititjeskoj Literaturij 1963, s 343-435. Även i denna bok.

139 Trotskij, *Resultat och framtidsutsikter*, på marxistarkiv.se, s 48. Kursivering i original.

status quo som fackföreningarna var uppboundna av fredliga kollektivförhandlingar.

I *Vägen till makt*, som gavs ut 1909, skrev Kautsky fortfarande om ”en ny revolutionernas tidsålder” som möjligen kunde medföra ”*storstrejken*”.¹⁴⁰ Den 26 september samma år klagade han i ett brev till Victor Adler på ”byråkratismens alltför snabba tillväxt, som kväver alla initiativ och all djärvhet i sin linda”. Han skrev att ”bara när aktionerna kommer från massorna kan man räkna med nödvändig kraft och entusiasm”, men ”massorna i Tyskland har övats att vänta på order uppifrån”, samtidigt som de där uppe ”har blivit så upptagna av den enorma apparatens administrativa behov att de har förlorat all vidsynthet, allt intresse för det som ligger utanför deras egna expeditioners angelägenheter”. Denna byråkratiska förflamning hade först uppstått i fackföreningarna, men ”nu ser vi den även i den politiska organisationen.”¹⁴¹

Men trots dessa upprepade tvivel – eller kanske på grund av dem – bröt Kautsky nästa år sin bekantskap med Rosa Luxemburg och framträdde som främste talesman för SPD:s förhärskande ”centerfraktion”. Enligt Marek Waldenberg, hans bästa biografitecknare, skrev Kautsky till Rjazanov i juni 1910 och tillskrev sin brytning med Luxemburg till att han måste distansera sig från hennes extremt impopulära framtoning inom den fackliga byråkratin.¹⁴² När Luxemburg lämnade in en artikel som talade för strejker som ett sätt att erövra allmän rösträtt i Preussen – samtidigt som man skulle ställa krav på en republik i förhoppning om att utlösa revolutionära aktioner – vägrade Kautsky publicera den.¹⁴³ Det ledde till ett försämrat förhållande inte bara till Luxemburg utan också till Franz Mehring (som 1912 avsattes från redaktionen i *Die Neue Zeit*), liksom en rad bittra debatter i *Die Neue Zeit* med flera andra ledande företrädare för socialdemokratins vänster. Det var under loppet av dessa diskussioner som Kautsky utvecklade sin så kallade ”strategi för att utmatta fienden [*Ermattungsstrategie*]” – i motsats till Luxemburgs uppmaning att ”besegra fienden [*Niederwerfungsstrategie*]”. Medan Belfort Bax en gång hade kallat Eduard Bernstein ”Vår tyske fabianska omvände” var det nu Karl Kautsky som omfattade Fabius Cunctators strategi.¹⁴⁴

Kautsky grälade med Anton Pannekoek om massaktioner och den riktiga inställningen till parlamentarismen, och med Paul Lensch och Karl Radek debatterade han frågor om imperialism och nedrustning, som blev alltmer trängande i och med att Första världskriget närmade sig. Även i dessa frågor befann sig Kautsky i full reträtt och förnekade att imperialismen var en ekonomisk nödvändighet som var inneboende i kapitalismen, och rekommenderade att de internationella konflikterna skulle lösas med hjälp av överenskommelser om vapenbegränsningar.¹⁴⁵ Som Radek konstaterade tvingades Kautsky revidera sin tidigare teori att militarismen är en oundviklig följd av imperialis-

140 Kautsky, *Vägen till makt*, på marxistarkiv.se, s 50, 58. Kursivering i engelska originalet.

141 Friedrich Adler (red), *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky: Sowie Briefe von und an Ignaz Auer, Eduard Bernstein, Adolf Braun, Heinrich Dietz, Friedrich Ebert, Wilhelm Liebknecht, Hermann Müller und Paul Singer*, hrsg. vom Parteivorstand der Sozialistischen Partei Österreichs, Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung 1954, s 501.

142 Waldenberg, *Il papa rosso: Karl Kautsky*, Rom: Editori Riuniti 1980, s 673-674.

143 Artikeln publicerades slutligen som ”Was Weiter”, *Dortmunder Arbeiterzeitung*, nr 103-104, 14-15 mars 1910, återutgiven i *Gesammelte Werke*, band 2.

144 Kautsky, ”Was nun?”, *Die Neue Zeit*, 28, 2 1910, s 33-40, 68-80, återutgiven i Grunenberg (red), *op cit*, s 96-121. Se även ”Ermattung oder Kampf?”, *Die Neue Zeit*, 28, 2, återutgiven i *Gesammelte Werke*, band 2, s 344-377. Kautsky, ”Eine neue Strategie?”, *Die Neue Zeit*, 28, 2 1910, s 332-341, 364-374, 412-421, återutgiven i Grunenberg (red), *op cit*, s 153-190. Luxemburg, ”Die Theorie und die Praxis”, *Die Neue Zeit*, 28, 2 1910, s 564-578, 626-642, återutgiven i *Gesammelte Werke*, band 2. Kautsky, ”Zwischen Baden und Luxemburg”, *Die Neue Zeit*, 28, 2 1910, återutgiven i Peter Friedmann (red), *Materialien zum politischen Richtungsstreit in der deutschen Sozialdemokratie, 1890-1917*, band I, Frankfurt am Main: Ullstein 1978. Quintus Fabius Maximus Cunctator (Fördröjaren), 275-203 f Kr, använde gerillataktik för att nöta ut Hannibals styrkor under det andra puniska kriget. Det var också ursprunget till det namn som det brittiska Fabiansällskapet tog.

145 Ursula Ratz, ”Karl Kautsky und die Abrüstungskontroverse in der deutschen Sozialdemokratie, 1911-12”, *International Review of Social History*, 11, 1 1966, s 197-227; Irène Petit, ”Kautsky et les discussions autour du problème de l’impérialisme dans le parti social démocrate allemand de 1907 à 1914”, *Revue d’Allemagne*, 1, januari-mars 1969, s 325-337.

men, inte på grund av att imperialismen hade förändrat sin karaktär utan därför att den fabianska strategin att ”nöta ut fienden” inte gick att förlika med hans tidigare analys.¹⁴⁶ När Kautsky började tala om medlemmar i vänstern som ”våra ryssar” påpekade Rosa Luxemburg det faktum att även han bara några få år tidigare hade kallats både ”ryss” och förespråkare för ”revolutionär romantism”, medan hans centristiska politik nu ”inte innebar något annat än parlamentarism”.¹⁴⁷

När debatten mellan SPD:s vänster och center bröt ut underlät de flesta ryska revolutionära ledarna att ta parti för Luxemburg. I juli 1910 skrev Trotskij till Kautsky att ingen i det ryska partiet, ”inte ens bland bolsjevikerna”, vågade stöda Luxemburg, och att han även om han beundrade hennes ”ståtliga otålighet” ansåg det absurt ”att upphöja det till en ledande princip för partiet”.¹⁴⁸ Den mest insiktsfulla kommentaren om den tyska fraktionsstriden kom från Parvus, som påpekade för Kautsky att ”hela historien är en lustigt trogen kopia av diskussionen mellan bolsjevik och mensjevik före den ryska revolutionen”.¹⁴⁹ Trots att Lenin såg sig själv som Kautskys trogne lärjunge kom uppenbarelsens ögonblick för honom när Kautsky underlät att gå mot krigskrediterna till kejsaren i augusti 1914. Under ett specialmöte med SPD:s riksdagsgrupp rekommenderade Kautsky istället att ett godkännande av krediterna skulle göras ”beroende av försäkringar om syftet med kriget”.¹⁵⁰ Som Lenin senare erinrade sig var detta det ögonblick då ”kautskyanismen” slutligen avslöjade ”hela sin avskyvärda jämmerlighet”.¹⁵¹

1918: Karl Kautsky och den demokratiska kontrarevolutionen

I och med den bolsjevikiska revolutionen 1917 slutade debatten om den permanenta revolutionen och proletariatets diktatur i två helt motsatta resultat. I Ryssland antog Lenin Trotskijns uppfattning när han beslutade att ta makten från den provisoriska regeringen, men i Tyskland intog Kautsky den rakt motsatta ståndpunkten – samma ståndpunkt som Marx och Engels hade fördömt i termer av en demokratisk kontrarevolution 1849-1850. För att spåda på ironin uttryckte till och med Rosa Luxemburg allvarliga betänkligheter om den bolsjevikiska aktionen.¹⁵² Skillnaden var naturligtvis att Luxemburg 1919 gav sitt liv under kampen att föra revolutionen till Tyskland, medan Kautsky slöt fred med Weimarrepubliken och ägnade resten av sitt liv åt att fördöma bolsjevismen som ett förräderi mot marxismen och en ny tyranni ur vilken stalinismen följde som en självklarhet.

Trogen föreställningen om den permanenta revolutionen accepterade aldrig Luxemburg det kontrarevolutionära argumentet att Ryssland på grund av sin ekonomiska underutveckling inte var ”moget” för den socialistiska revolutionen.¹⁵³ Men 1918 medgav hon att en tillväxt av småbönderna skulle skapa ”öovervinneliga svårigheter” för det socialistiska jordbruket.¹⁵⁴ Hon oroade sig

146 Radek, ”Unser Kampf gegen den Imperialismus”, *Die Neue Zeit*, 30, 2 1912, s 194-199, 233-241, återutgiven i *In der Reihen der deutschen Revolution 1909-1919: Gesammelte Aufsätze und Abhandlungen von Karl Radek*, München: K Wolff 1921, och ”Wege und Mittel im Kampfe gegen den Imperialismus”, *Bremer Bürger-Zeitung*, 216 (14 september 1912), återutgiven i *In der Reihen...*, s 156-207. Radek följde i Luxemburgs fotspår. Se Kautsky, ”Krieg und Frieden. Betrachtungen zur Maifeier”, *Die Neue Zeit*, 29, 2 1911, s 97-107, och Luxemburg, ”Friedensutopien”, *Leipziger Volkszeitung*, nr 103-104, maj 1911, återutgiven i *Gesammelte Werke*, band 2.

147 Kautsky, ”Nachgedanken zu den nachdenklichen Betrachtungen”, *Die Neue Zeit*, 31, 2 1913, s 532-540, 558-568, 662-664; Luxemburg, ”Das Offiziösentum der Theorie”, *Die Neue Zeit*, 31, 2 1913, återutgiven i *Gesammelte Werke*, band 3.

148 Trotskij, ”Letter to Kautsky”, 21 juli 1910, i Kautsky Archive, International Institute of Social History, Amsterdam; citerat i J P Nettl, *Rosa Luxemburg*, Oxford: Oxford University Press 1966.

149 Parvus, ”Letter to Kautsky”, 10 juni 1910, Kautsky Archive, International Institute of Social History, Amsterdam, citerat i Donald, *op cit*, s 183-184.

150 Kautsky citerad av Massimo Salvadori, *Karl Kautsky and the Socialist Revolution 1880-1938*, London: NLB 1979, s 182.

151 Lenin, *Stat och revolution*, på marxistarkiv.se, s 49. Kapitel 6, del 3: Kautskys polemik mot Pannekoek.

152 Luxemburg, *Den ryska revolutionen*, på marxistarkiv.se.

153 *Ibid*, s 1.

154 *Ibid*, s 8.

verkligen för att bolsjevikernas upplösning av den konstituerande församlingen skulle kunna sluta med att ”klassens diktatur” ersattes av ”ett partis eller en klicks” diktatur,¹⁵⁵ och hon varnade upprepade gånger för att socialismen var otänkbar utan massornas direkta deltagande. ”Socialismens praktik”, skrev hon,

kräver en hel andlig omvälvning i de genom århundraden av borgerligt klassvälde degraderade massorna... Dekret, diktatorisk makt hos fabriken uppsyningsman, drakoniska straff, skräckvälde, detta är palliativ. Den enda vägen till pånyttfödelse är det offentliga livets egen skola, den oinskränktaste bredaste demokrati, offentlig mening.¹⁵⁶

Även om hon kritiserade Lenin och Trotskij så betonade hon också att ”proletariatet i ett enskilt land även med den största duglighet och de största offer oundvikligt måste trassla in sig i ett virrvarr av motsägelser och felgrepp.”¹⁵⁷ Revolutionärernas plikt i andra länder var därför helt uppenbar – att göra revolution.

Kautsky antog tvärtom just de kontrarevolutionära ståndpunkter som han upprepade gånger hade fördömt 1905-1906. Även om han alltid hade menat att utvecklingsstadierna i Ryssland bara kunde förkortas under förutsättning att arbetarna härskade politiskt i Västeuropa,¹⁵⁸ så fördömde han nu både Lenin och Trotskij för blanquism, för att ha svikit demokratin genom att upplösa konstituerande församlingen och för att ha utlöst inbördeskriget genom att införa proletariatets diktatur som *en regeringsform*. Nu hävdade han, att när Marx och Engels talade om ”proletariatets diktatur” så tänkte de bara på ett *tillstånd* av proletärt herravälde som härrörde ur den allmänna rösträtten (som förutsatte en proletär majoritet), inte en regeringsform där ett enda parti förtryckte alla andra och systematiskt utslöt den ena delen av befolkningen efter den andra från det demokratiska politiska livet.¹⁵⁹ När bolsjevikerna upplöste konstituerande församlingen den 6 januari 1918 och istället samlade all makt hos sovjeterna, så hade de övergivit alla politiska restriktioner och slagit in på ett våghalsigt äventyr där inbördeskriget blev den enda återstående ”formen för utvidgning av politiska och sociala motsatser.”¹⁶⁰ Under dessa omständigheter beslutade han att bolsjevikernas beslutsamhet att genomföra proletariatets diktatur

är ingenting annat än ett grandioöst försök att hoppa över och dekretera bort naturliga utvecklingsfaser. De mena att detta är den minst smärtsamma metoden att föda socialismen, att ”förkorta och mildra födslosmärtna”. Men om vi fortsätta i bilder så minner oss deras praxis mera om en havande kvinna, som utför de vansinnigaste hopp och språng för att förkorta det havandeskap, som gör henne otålig, och därigenom framkallar missfall.

Resultatet av ett dylikt förfaringssätt blir ... icke något livsdugligt barn.¹⁶¹

Med denna enda ironiska kommentar sammanfattar Kautsky alla de teman som de ryska revolutionärerna, både narodniker och marxister, hade undrat över ända sedan Marx 1873 hade hyllat Tjernysjevskijs arbete. Under debatten 1905 om den permanenta revolutionen hade Kautsky allierat

155 *Ibid*, s 18.

156 *Ibid*, s 16.

157 *Ibid*, s 2.

158 I denna bok se inledningen till Kautskys ”Revolutionära frågor”.

159 Kautsky, *Demokrati eller diktatur*, på marxistarkiv.se, s 14-18. Det bör påpekas att Kautsky alltid hade varit klugen i denna fråga. Så tidigt som 1893 skrev han att ”idag börjar det bli uppenbart att en verklig parlamentarisk regim lika väl kan bli ett verktyg för proletariatets diktatur som ett verktyg för borgarklassens diktatur”, och att tanken ”att det representativa systemet är olösligt knutet till borgarklassens makt är en av de myter som det räcker med en enda blick på historien för att krossa. Det representativa systemet är en politisk *form* vars innehåll kan variera avsevärt.” (Kautsky, *Parlamentarismus und Demokratie*, Stuttgart: J H W Dietz Nachf., s 121-122. Ursprungligen utgiven 1893 som *Der Parlamentarismus, die Volksgestezgebund und die Sozialdemokratie*.)

160 Kautsky, *Demokrati eller diktatur*, på marxistarkiv.se, s 17.

161 *Ibid*, s 22.

sig med Trotskij och Lenin under kampen mot Plechanov och andra som ville begränsa revolutionen till att upprätta en liberalt konstitutionell regim. 1918 begick han det slutgiltiga förräderiet genom att förkunna att revolutionen bara hade visat sig bli en upprepning av 1789:

Revolutionen i Ryssland har bara uppnått det den genomförde i Frankrike 1789 ... Genom att avskaffa resterna av feodalismen ... har den nu gjort bönderna ... till de mest energiska försvararna av det nyligen skapade privata jordägandet.¹⁶²

1905 hade han skrivit att

upplösningen av de stora privata lantegendomarna kommer att utgöra det band som kommer att knyta bönderna hårt till revolutionen ... det är fullt möjligt att det kan uppstå motsättningar mellan bönderna och proletariatet i städerna, men de förstnämnda kommer att kämpa med näbbar och klor för att försvara revolutionen mot var och en som försöker återinsätta den gamla aristokratins jordägande regim, även om det skulle ske med hjälp av utländsk intervention.¹⁶³

Ändå bestämde han sig 1918 för att själva åtgärden att avskaffa det feodala jordbruket oundvikligen måste ställa bönderna mot proletariatet och resultera i ”en bondestat”¹⁶⁴ som förbinder sig att stöda en borgerlig samhällsordning.

Kautsky skrev tre böcker till försvar för den demokratiska kontrarevolutionen, varav de två första besvarades av Lenin och Trotskij. Som svar på Kautskys *Demokrati eller diktatur* skrev Lenin *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*. Trotskij's *Kommunismen och terrorn* besvarade Kautskys bok med samma titel. Kautskys tredje bok, *Från demokrati till statligt slaveri: en diskussion med Trotskij*, har aldrig översatts till engelska [eller svenska – öa].¹⁶⁵ Ingen uttryckte bolsjevikernas bestörtning bättre än Trotskij i sitt förord till den nya upplagan av *Resultat och framtidsutsikter* från 1919:

När man talar om mensjevikernas attityd gentemot revolutionen, kan man inte undvika att nämna den mensjevikiska degenerationen hos Kautsky ... Vid den tiden [1905-06] hade Kautsky (förvisso inte utan Rosa Luxemburgs välgörande inflytande) till fullo förstått och erkänt att den ryska revolutionen inte kunde stanna vid en borgerligt-demokratisk republik utan oundvikligen måste leda till den proletära diktaturen ... Kautsky skrev då uppriktigt om en arbetarregering med en socialdemokratisk majoritet. Han tänkte inte ens på att göra klasskampens verkliga kurs beroende av den politiska demokratins växlande och ytliga kombinationer ...

Nu, då de perspektiv som skisserades för 15 år sedan blivit en realitet, vägrar Kautsky att utfärda en födelseattest för den ryska revolutionen med motiveringen att dess nedkomst inte i laga ordning registrerats vid den borgerliga demokratins pastorsexpedition. Vilket märkligt faktum! Vilken otrolig förnedring av marxismen! Man kan utan att vara orättvis säga att den Andra Internationalens förfall fått ett ännu avskyvärdare uttryck i detta småborgerliga omdöme om den ryska revolutionen av en av dess största teoretiker än i röstningen för krigskrediterna den 4 augusti (1914).¹⁶⁶

Men det var inte Trotskij's slutgiltiga dom. För den måste vi gå till den dödsruna som Trotskij skrev

162 Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, Ann Arbor: University of Michigan 1964, s 116 [ej med i svenska utgåvan – öa.]

163 Kautsky, *Gamla revolutioner och en ny*, på marxistarkiv.se, s 3.

164 Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, s 127.

165 Se Kautsky, *Demokrati eller diktatur*; Lenin, *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*; Lenin, *Stat och revolution*, kapitel II, avdelning 3; Trotskij, *Kommunismen och terrorn*; och Kautsky, *Von der Demokratie zur Staats-Sklaverei: eine Auseinandersetzung mit Trotzki*, Berlin: Verlaggenossenschaft Freiheit. Se även Radek, *In Defence of the Russian Revolution: A Selection of Bolshevnik Writings, 1917-1923*, Al Richardsson (red), London: Porcupine Press, s 35-75.

166 Trotskij, *Resultat och framtidsutsikter*, på marxistarkiv.se, s 3-4.

vid tiden för Kautskys död 1938. ”Det fanns en tid”, erinrade sig Trotskij

då Kautsky var en lärare i ordets verkliga mening, en lärare som undervisade den internationella proletära förtruppen ... [I] Tyskland, Österrike, Ryssland och i de andra slaviska länderna blev Kautsky en obestridlig marxistisk auktoritet. [Det stalinistiska] Kominterns nuvarande historiker skrivares försök att framställa det som om Lenin, nästan ända från sin ungdom, hade sett Kautsky som en opportunist och förklarat krig mot honom, är fullständigt felaktiga. Nästan ända fram till världskriget betraktade Lenin Kautsky som en äkta fullföljare av Marx' och Engels' sak.

Trotskij medgav att Kautsky ”lämnar efter sig ett flertal värdefulla verk på den marxistiska teorins område”, och drog slutsatsen att han när det kommer till kritan bara var en ”halv överlöpare”:

Vi minns Kautsky som vår tidigare lärare som vi en gång i tiden hade en hel del att tacka för, men som bröt med den proletära revolutionen, och som vi själva följaktligen måste bryta med.¹⁶⁷

Läsaren kommer att upptäcka att Trotskijs kloka bedömning av Kautskys bästa år helt och fullt bekräftas av de dokument som vi har översatt till denna samling. På 1930-talet måste Trotskij själv försvara sitt förflutna som svar på en oändlig ström av stalinistiska lögnar och förtal. Trotskij landsförvisades 1929 från Sovjetunionen och mördades 1940 av Stalins agent i Mexiko. Men under de mellanliggande åren kämpade han oförtröttligt för att klargöra sitt eget historiska arv och förneka att han och Lenin någonsin hade haft oförsonliga meningsskiljaktigheter om vare sig teorin om den permanenta revolutionen eller den roll som den innebar för de ryska bönderna. Den omfattande dokumentation som följer kommer att göra det möjligt för läsaren att göra sin egen bedömning. Teorin om den permanenta revolutionen har i decennier stått i centrum för debatten, inte bara mellan Trotskijs anhängare och hans kritiker utan också bland akademiska historiker. Men som Trotskij mycket väl insåg när han bedömde Kautsky, kräver historiens domstol för ärlighetens och anständighetens skull att deltagarna ges all möjlighet att själva bli hörda. Det är med denna övertygelse i åtanke som vi har arbetat fram denna samling.

167 Trotskij, ”Karl Kautsky”, 8 november 1938, i *Writings 1938-1939*, New York: Pathfinder Press 1974, s 98-99.